

บทที่ 2

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดีย ระหว่างสงครามเย็นจนถึง ค.ศ. 1988

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในช่วงสงครามเย็น

ชาวอินเดียบอกกลุ่มชนในบริเวณที่ตั้งประเทศไทยได้เคยติดต่อสัมพันธ์กันมาตั้งแต่โบราณ ประมาณ 329 ปีก่อนคริสตกาล พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์โมริยะของอินเดียได้ส่งสมณทูต คือ พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระมาเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิซึ่งเชื่อว่า คณะสมณทูตมุ่งมาสู่นครปฐมเป็นเมืองแรกในประเทศไทย¹ เมื่อพระเถระทั้งสองเดินทางมาถึง สุวรรณภูมิก็ได้รับการต้อนรับจากชาวพื้นเมืองเป็นอย่างดี² และชาวพื้นเมืองในดินแดนสุวรรณภูมียอมรับนับถือศาสนาพุทธเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนนี้สืบมา นอกจากความสัมพันธ์ทางศาสนาแล้ว พ่อค้าวานิชจากอินเดียยังได้เดินทางมาติดต่อกับคนไทยด้วยและเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามเมืองต่างๆ การติดต่อระหว่างกันส่งผลให้มีการถ่ายทอด วัฒนธรรม ศาสนาและคติความเชื่อต่างๆ โดยได้มีการผสมผสานวัฒนธรรมและคติความเชื่อแบบ อินเดียเข้ากับวัฒนธรรมพื้นเมืองดั้งเดิมของประชาชนในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างชาวอินเดียและประชาชนในดินแดนที่ตั้งประเทศไทย กลับเริ่มเสื่อมลงตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 เนื่องจากปัญหาความมั่นคงภายในอนุทวีปอินเดียเมื่อ อินเดียตอนเหนือประสบปัญหาการคุกคามจากชาวมุสลิม ขณะที่อาณาจักรอินเดียทางตอนใต้ก็ เสื่อมอำนาจลง ความพยายามของชาวฮินดูในการรักษาวิถีชีวิตตามแนวศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ภายใต้การปกครองของราชวงศ์มุสลิมส่งผลให้ระบบวรรณะมีความเคร่งครัด เป็นเหตุให้ชาว อินเดียไม่กล้าเดินทางข้ามทะเลเพราะเกรงจะสูญเสียวรรณะของตน³ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาชาว อินเดียจึงไม่ปรารถนาที่จะเดินทางไปยังดินแดนอื่นๆ ดังเช่นในอดีต

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับรัฐอินเดียต่างๆ ยิ่งลดน้อยลงเมื่อชาติตะวันตกที่เข้าไป แสวงหาผลประโยชน์ในภูมิภาคเอเชียได้เริ่มคุกคามความมั่นคงของรัฐอินเดียทั้งหลาย กลาง คริสต์ศตวรรษที่ 17 รัฐอินเดียจำนวนมากตกอยู่ภายใต้การปกครองของบริษัทอินเดียตะวันออก

¹ "ความสัมพันธ์ไทย-อินเดีย," วารสารวิทยศึกษา (สิงหาคม-กันยายน 2521): 3.

² วิสุทธ์ บุชยกุล, "วัฒนธรรมอินเดียในวัฒนธรรมไทย," ศุภมิตร 22.258 (มิถุนายน 2520): 15-19.

³ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและอินเดียในทางสังคมและวัฒนธรรม," ใน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในทศวรรษปัจจุบันและสู่ทางความร่วมมือในอนาคต, ไคริน เพ็ญ เกษม, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 85.

ของอังกฤษ ในช่วงเวลาดังกล่าวประเทศไทยจึงต้องดำเนินความสัมพันธ์ผ่านบริษัทอินเดีย ตะวันออกของอังกฤษ ต่อมารัฐอินเดียทั้งหมดก็ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษโดยสมบูรณ์ในปี ค.ศ. 1853

ในยุคที่อินเดียอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนอินเดียในปี ค.ศ. 1872 ในปีเดียวกันนั้นประเทศไทยได้มีการแต่งตั้งกงสุลกิตติมศักดิ์ ณ เมืองบอมเบย์ และต่อมาในปี ค.ศ. 1876 ก็ได้มีการแต่งตั้ง กงสุลกิตติมศักดิ์ ณ เมืองกัลกัตตา เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์และรักษาผลประโยชน์ของไทยใน เครื่องจักรภพอินเดีย⁴ อย่างไรก็ตามแม้ว่าตั้งแต่ ค.ศ. 1853 ประเทศไทยจะยังมีความสัมพันธ์กับ อินเดียอยู่ แต่การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้นเป็นไปในลักษณะของการติดต่อกับอังกฤษซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมมิใช่ความสัมพันธ์โดยตรง จึงกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างประเทศไทยกับอินเดียหยุดชะงักลงตั้งแต่ปี ค.ศ. 1853 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในยุค ปัจจุบันเริ่มต้นขึ้นอีกครั้งเมื่ออินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษในปี ค.ศ. 1947 หลังจากทั้งสองฝ่าย ไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างกันมานานกว่า 9 ทศวรรษ

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียที่เริ่มต้นขึ้นเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง เป็นความสัมพันธ์ที่เริ่มต้นขึ้นด้วยความเห็นอกเห็นใจกัน⁵ กล่าวคือ เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติ อังกฤษเรียกร้องค่าปฏิกรรมสงครามจากไทยเป็นมูลค่า 5,224,220 ปอนด์สเตอร์ลิงค์ เงินจำนวนนี้ ส่วนหนึ่งจะตกเป็นของอินเดียซึ่งกำลังจะได้รับเอกราชจำนวน 104,484 ปอนด์สเตอร์ลิงค์ แต่เมื่อ อินเดียได้รับเอกราชก็ยกเว้นไม่เรียกเก็บเงินจำนวนนี้จากประเทศไทย ส่วนประเทศไทยก็สนับสนุน การได้เป็นเอกราชของอินเดียโดยเป็นประเทศแรกๆ ที่ประกาศรับรองอินเดีย อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียภายหลังการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการในระดับอัครราชทูตเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม ค.ศ. 1947 กลับพัฒนาไปอย่างเชื่องช้าตรงกันข้ามกับแนวโน้มความสัมพันธ์อันดีที่เกิดขึ้นในระยะที่สงครามโลกครั้งที่ 2 เพิ่งสิ้นสุด

ในช่วงสงครามเย็นที่สภาพแวดล้อมระหว่างประเทศส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศไทยกับอินเดีย แม้ว่าประเทศไทยกับอินเดียจะมีได้มีข้อพิพาทโดยตรงต่อกัน แต่ทั้งสอง ประเทศมีทัศนคติต่อประเด็นปัญหาระหว่างประเทศแตกต่างกัน เมื่อได้รับเอกราชอินเดียได้

⁴ วิชัย วรณสิน, "ความสัมพันธ์ ไทย-อินเดีย ในสายตานักการทูตไทย," ใน ความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศไทยกับอินเดียในทศวรรษปัจจุบันและสู่ทางความร่วมมือในอนาคต, โคโรน เฟื่องเกษม, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 2.

⁵ สุชาติ จุฑาสมิต, "ห้าทศวรรษความสัมพันธ์ไทย-อินเดีย: จากอดีตถึงปัจจุบัน," ใน ความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในทศวรรษปัจจุบันและสู่ทางความร่วมมือในอนาคต, โคโรน เฟื่องเกษม, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 35-36.

ประกาศว่าอินเดียจะดำเนินนโยบายต่างประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด แต่ผู้นำอินเดียกลับนิยมสหภาพโซเวียตและมีทรรศนะว่าสหภาพโซเวียตแสดงท่าทีเห็นใจประเทศอาณานิคมซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดต่อต้านลัทธิอาณานิคมของอินเดีย⁶ อันเป็นแนวคิดที่สำคัญประการหนึ่งในนโยบายต่างประเทศในช่วงต้นของการได้รับเอกราช ความเกรงกลัวในลัทธิจักรวรรดินิยมทำให้อินเดียซึ่งเป็นประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยไม่ยอมเป็นพันธมิตรทางทหารกับประเทศตะวันตก เพราะเกรงว่าฝ่ายตะวันตกจะฉวยโอกาสขยายอิทธิพลเข้ามาในอินเดียอีก ในทางตรงข้ามอินเดียกลับหันไปสร้างความสัมพันธ์และรับความช่วยเหลือต่างๆ ทางทหารจากสหภาพโซเวียต⁷ อินเดียจึงมีภาพพจน์เป็นประเทศที่มีนโยบายนิยมสหภาพโซเวียต (Pro-Soviet policy)

ขณะที่อินเดียยังคงยืนยันในนโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดของตน อินเดียก็มองว่าหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดำเนินนโยบายตามสหรัฐอเมริกา⁸ ซึ่งประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งในภูมิภาคนี้ที่มีความใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกาอย่างมาก ประเทศไทยดำเนินนโยบายต่างประเทศในลักษณะที่สอดคล้องกับสหรัฐอเมริกาและสนับสนุนบทบาทของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้จะมีนโยบายที่แตกต่างกันแล้วสถานการณ์การเมืองทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาคยังมีส่วนก่อให้เกิดความคลางแคลงระหว่างประเทศไทยกับอินเดีย ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในระหว่างสงครามเย็นไม่แนบแน่น

ในระหว่างสงครามเย็นการแข่งขันทางอุดมการณ์มีส่วนสร้างความตึงเครียดต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศไทยกับอินเดีย ทรรศนะต่อประเด็นปัญหาระหว่างประเทศที่แตกต่างกันและการที่ประเทศไทยกับอินเดียมีความผูกพันใกล้ชิดกับมหาอำนาจต่างฝ่ายกัน คือ ประเทศไทยเข้าร่วมกับฝ่ายโลกเสรีและเป็นพันธมิตรที่สำคัญของสหรัฐอเมริกาในการสกัดกั้นการแผ่ขยายอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค แต่อินเดียกลับมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสหภาพโซเวียตและกลุ่มประเทศยุโรปตะวันออก ส่งผลให้เกิดความหวาดระแวงและนำไปสู่ความห่างเหินต่อกัน ยิ่งไปกว่านั้นในบางกรณีความคิดเห็นที่แตกต่างกันระหว่างประเทศไทยกับอินเดียยังนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์อีกฝ่ายหนึ่งด้วย

⁶ Sumit Ganguly, *India's Foreign Policy Grows Up*. [Online]. (n.d.). Available from: http://www.ciaonet.org/olj/wpj/winter03/wpj_winter03e.html [2005, December 24]

⁷ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สาขาวิชารัฐศาสตร์, *เอกสารการสอนชุดวิชาการเมืองระหว่างประเทศในเอเชีย หน่วยที่ 8-15*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2530), หน้า 671.

⁸ K.P. Saksena, *Cooperation in Development: Problems and Prospects for India and ASEAN* (New Delhi: Sage, 1986) ,p. 46.

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในระหว่างสงครามเย็นเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านความมั่นคงหรือการทหาร ทั้งยังมีใช้ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเป็นการเมืองเข้มข้น การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียมักเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีมาแต่โบราณ โดยเฉพาะกิจกรรมทางศาสนา เช่น การเดินทางไปสักการะสถานที่สำคัญทางศาสนาในอินเดีย

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศไทยกับอินเดียระหว่างสงครามเย็นก็มีไม่มากนัก เพราะทั้งประเทศไทยและอินเดียต่างมิได้เป็นคู่ค้าสำคัญของอีกฝ่าย นอกจากนี้ประเทศไทยกับอินเดียยังมีแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแตกต่างกัน คือ ขณะที่ประเทศไทยมีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เปิดสู่ตลาดโลก แต่อินเดียกลับเป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม* มีลักษณะนโยบายที่มุ่งเน้นภายใน (inward-looking) เน้นการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจและไม่พึ่งพิงระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับต่างประเทศมีอยู่อย่างจำกัด ยิ่งไปกว่านั้นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศไทยกับอินเดียโดยเฉพาะในด้านการค้าในช่วงต้นทศวรรษ 1950 จนถึงต้นทศวรรษ 1970 ยังลดลงอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการดำเนินการปฏิวัติเขียว (green revolution) ในอินเดียทำให้ผลผลิตทางการเกษตรของอินเดียเพิ่มขึ้นและสามารถพึ่งพาตนเองในด้านการผลิตอาหารได้ระดับหนึ่ง ซึ่งผลของการปฏิวัติเขียวนี้นำส่งผลกระทบต่อประเทศไทยในฐานะประเทศผู้ส่งออกข้าวที่สำคัญ⁹

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นมีทั้งปัจจัยภายในประเทศและปัจจัยภายนอกประเทศ ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในช่วงสงครามเย็นจึงจำเป็นต้องพิจารณาเกี่ยวกับสถานการณ์ระหว่างประเทศรวมถึงสถานการณ์ภายในของประเทศไทยทั้งสองด้วย

* อินเดียเป็นประเทศประชาธิปไตยที่ใหญ่ที่สุดในโลกซึ่งเชื่อในระบบเศรษฐกิจกึ่งเสรีนิยมกึ่งวางแผน หรือที่นักวิชาการบางท่านเชื่อว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ระบบเศรษฐกิจของอินเดียมีลักษณะเป็นระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมประชาธิปไตยที่มีการวางแผนจากส่วนกลางผ่านกระบวนการทางประชาธิปไตย และมีการโอนกิจการทางเศรษฐกิจที่สำคัญเป็นของรัฐ อาทิ กิจการธนาคาร เป็นต้น

⁹ Mohammed Ayoob, *India and Southeast Asia: India Perceptions and Policies* (London: Routledge, 1990), p. 15.

ปัจจัยภายในประเทศที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดีย

ปัจจัยภายในประเทศไทย

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติและโลกเข้าสู่ยุคสงครามเย็นที่มีการเผชิญหน้าระหว่างฝ่ายโลกเสรีกับฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ซึ่งทำให้บรรยากาศการเมืองระหว่างประเทศตึงเครียด ประเทศต่างๆ ต้องปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์การเมืองโลก เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุด ประเทศไทยเผชิญปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องเนื่องจากสงครามดังกล่าว โดยเฉพาะการยุติสถานะสงครามและการจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามให้แก่อังกฤษ ที่ต่อมาประเทศไทยสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้สำเร็จและได้รับการยอมรับในเวทีระหว่างประเทศ

นโยบายภายในของประเทศไทยในช่วงสงครามเย็นให้ความสำคัญต่อประเด็นด้านความมั่นคงและความสงบเรียบร้อยภายในเช่นเดียวกับนานาประเทศ แม้จะประสบปัญหาการเมืองภายในประเทศในช่วงทศวรรษที่ 1970 และบางช่วงเวลาก็เผชิญกับปัญหาจากขบวนการคอมมิวนิสต์ภายในประเทศ แต่เมื่อพิจารณาโดยรวมอาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยประสบความสำเร็จในการสร้างเสถียรภาพภายในและสามารถดำเนินการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยได้อย่างต่อเนื่อง

นอกจากประเด็นด้านความมั่นคงและการรักษาเสถียรภาพภายในประเทศแล้ว ประเทศไทยยังให้ความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศมาโดยตลอดรวมทั้งในช่วงสงครามเย็น และเป็นที่ยอมรับกันมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 ว่าเมื่อกล่าวถึง "การพัฒนา" ก็คือ การพัฒนาเศรษฐกิจ¹⁰ การพัฒนาประเทศของไทยให้ความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1961 รัฐบาลไทยเริ่มวางโครงการที่จะพัฒนาประเทศอย่างมีแบบแผนและพยายามปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารงานที่จะช่วยส่งเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจ จึงได้มีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้ระบบทุนนิยม¹¹ และเริ่มนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกมาใช้ในปี ค.ศ. 1961 เพื่อจัดลำดับความสำคัญของการลงทุนของรัฐบาล¹² ตั้งแต่ ค.ศ. 1961 การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยจึงดำเนินไปโดยมีการกำหนดทิศทางจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตามแนวทางเสรีนิยม

¹⁰ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สรุปวิวัฒนาการของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนที่ 1-8 [Online]. (n.d.). Available from: http://www.nesdb.go.th/econSocial/devCom/bottombar_copv.html[2006. February 23]

¹¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 5.

¹² มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สาขาวิชาศิลปศาสตร์, เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ 9-15, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2542), หน้า 653.

กล่าวได้ว่ากรณีที่ประเทศไทยมิได้ประสบความสูญเสียมากนักในระหว่างสงครามโลกเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ การที่ประเทศไทยมีการวางแผนทางการพัฒนาประเทศที่ค่อนข้างชัดเจน ประกอบกับประเทศไทยสามารถรักษาเสถียรภาพภายในได้ จึงทำให้ปัญหาอุปสรรคจากปัจจัยภายในประเทศไทยที่ส่งผลกระทบต่อการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์โลกในยุคสงครามเย็นมีไม่มากนัก และในระหว่างสงครามเย็นประเทศไทยยังสามารถพัฒนาประเทศทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างต่อเนื่องมากกว่าเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับอินเดีย

ปัจจัยภายในประเทศอินเดีย

การแผ่ขยายของลัทธิจักรวรรดินิยมนำมาซึ่งการแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมในดินแดนต่างๆ ทั่วโลกโดยเฉพาะในทวีปเอเชียและแอฟริกา ตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ทั้งประเทศไทยและอินเดียต่างได้รับผลกระทบจากการแผ่ขยายของลัทธิจักรวรรดินิยมและการแสวงหาอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะต่างได้รับผลกระทบจากการแข่งขันขยายอำนาจระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสซึ่งเป็นสองชาติที่มีบทบาทสำคัญมากที่สุดในการคุกคามเอกราชและอำนาจอธิปไตยของไทย¹³ ประเทศไทยเป็นประเทศเดียวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สามารถรักษาเอกราชไว้ได้โดยการดำเนินนโยบายอันชาญฉลาดและสุขุมรอบคอบของผู้นำประเทศ ในขณะที่ดินแดนในภูมิภาคเอเชียใต้เกือบทั้งหมดกลับตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก

ในภูมิภาคเอเชียใต้นั้นชาติตะวันตกเข้ามาติดต่อค้าขายและแสวงหาผลประโยชน์ในอินเดียตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14* ชาติตะวันตกเหล่านี้ไม่เพียงแต่มีปัญหาคัดแย้งกับชาวอินเดีย แต่ยังมีปัญหาขัดแย้งแข่งขันกันเองด้วย เมื่อการแข่งขันอำนาจระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสสิ้นสุดลงโดยอังกฤษได้รับชัยชนะในปี ค.ศ. 1761 บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ(British East India Company) ได้ขยายอำนาจเรื่อยมาจนมีอำนาจปกครองแคว้นเบงกอลและดินแดนอื่นๆ ในอินเดีย ต่อมาในปี ค.ศ. 1773 รัฐบาลอังกฤษออกพระราชบัญญัติปกครองอินเดียฉบับแรก

¹³ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สาขาวิชาศิลปศาสตร์, เอกสารการสอนชุดวิชา ประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ 1-8, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2542), หน้า 389.

* โปรตุเกสเป็นชาติแรกที่บุกเบิกเส้นทางเดินเรือมายังอินเดียในปี ค.ศ. 1497 แต่โปรตุเกสเสื่อมอำนาจลงในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ฮอลันดาเข้ามาติดต่อค้าขายในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 และตั้งบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาขึ้นในปี ค.ศ. 1602 ต่อมาฮอลันดาให้ความสำคัญกับการค้าและที่ตั้งในหมู่เกาะอินเดียตะวันออกและหมุดอิทธิพลในอินเดียในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 การค้าของอังกฤษในอินเดียดำเนินการโดยบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่จัดตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1600 และฝรั่งเศสจัดตั้งบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1664

(Regulating Act 1773) ส่งผลให้การบริหารงานของบริษัทอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล จนกระทั่ง ค.ศ. 1853 รัฐบาลอังกฤษจึงได้เข้าปกครองอินเดียโดยตรงและได้ให้ค้ำประกันว่าจะไม่แทรกแซงกิจการภายในของรัฐอินเดียอิสระ* แต่อย่างไรก็ดีพระราชบัญญัติปกครองอินเดียที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม ค.ศ. 1876 ได้มีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์กับรัฐอินเดียอิสระ ส่งผลให้รัฐอินเดียอิสระที่มีประมาณ 500 รัฐต้องรวมอยู่ภายใต้จักรวรรดิอังกฤษโดยมีฐานะเป็นรัฐในอารักขาของอังกฤษ¹⁴ ซึ่งทำให้อินเดียทั้งประเทศตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษโดยปริยาย

อินเดียอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษเป็นเวลานานกว่า 170 ปี จึงได้รับเอกราชอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1947 เมื่อประกาศเอกราชก็ปรากฏเหตุการณ์รุนแรงสืบเนื่องมาจากการแบ่งแยกอาณานิคมอินเดียตามหลักการ "Two Nation" ที่ให้ความสำคัญกับความแตกต่างทางศาสนาซึ่งส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกเป็นประเทศอินเดียกับปากีสถาน การแบ่งแยกครั้งนี้ทำให้เกิดการอพยพของประชาชนหลายล้านคน โดยที่ผู้นับถือศาสนาฮินดูและซิกข์ประมาณ 5 ล้านคนอพยพสู่อินเดีย ขณะที่ชาวมุสลิมอพยพไปยังปากีสถานตะวันตกและปากีสถานตะวันออก ในการอพยพครั้งนี้ทั้งชาวมุสลิมและฮินดูต่างทำร้ายและสังหารฝ่ายตรงข้ามไปเป็นจำนวนมาก

ปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นระหว่างการแบ่งแยกประเทศ ความแตกต่างทางศาสนาที่นำไปสู่ความรุนแรงหลายครั้งทั้งในระดับรัฐระหว่างประชาชนในประเทศ และความรุนแรงในระดับระหว่างประเทศ ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิชอบธรรมเหนือรัฐจัมมูร์-แคชเมียร์** ปัญหาจากการ

* การปกครองอินเดียของอังกฤษอาจแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ ดินแดนที่อังกฤษปกครองโดยตรงที่เรียกว่า "อินเดียของอังกฤษ" (British India) มีเนื้อที่ประมาณ 2 ใน 3 ของอินเดียทั้งหมด และอีกส่วน คือ ดินแดนที่อังกฤษปกครองโดยทางอ้อม (indirect rule) คือ ดินแดนอีก 1 ใน 3 ซึ่งเป็นรัฐอินเดียอิสระที่อยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าผู้ครองนครอินเดีย รัฐบาลอังกฤษจะไม่เข้าแทรกแซงกิจการภายในของรัฐเหล่านั้น และยอมรับอำนาจและสิทธิของเจ้าผู้ครองนคร แต่รัฐอินเดียอิสระจะต้องตั้งที่ปรึกษาชาวอังกฤษประจำรัฐ เจ้าผู้ครองนครเหล่านั้นไม่มีสิทธิทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ ตั้งกองทหาร หรือดำเนินการเกี่ยวกับการคลัง นอกจากนั้นรัฐบาลอังกฤษยังมีสิทธิปลดผู้ครองนครได้ในบางกรณี

¹⁴ เจลิม พงศ์อาจารย์, ประวัติศาสตร์อินเดีย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2523), หน้า 222.

** รัฐจัมมูร์-แคชเมียร์ ประกอบด้วย 2 แคว้นรวมกัน คือ แคว้นจัมมูร์ทางตอนใต้และแคว้นแคชเมียร์ทางตอนเหนือ เมืองหลวงในฤดูหนาว คือ จัมมูร์ และเมืองหลวงในฤดูร้อน คือ ศรีนคร (Srinagar) แคว้นจัมมูร์เป็นแคว้นเล็ก ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาฮินดู แคว้นแคชเมียร์มีขนาดใหญ่กว่า ประชากรร้อยละ 80 นับถือศาสนาอิสลาม ความขัดแย้งกรณีรัฐจัมมูร์-แคชเมียร์สืบเนื่องมาจากในปี ค.ศ. 1947 เมื่ออังกฤษดำริจะให้เอกราชแก่อาณานิคมอินเดีย รัฐอินเดียอิสระจึงมีทางเลือก 3 ทาง คือ เลือกรวมกับอินเดีย เลือกรวมกับปากีสถาน หรือเลือกเป็นอิสระ แต่ต่อมาหลังจากประสบปัญหาจลาจลจากการปะทะกันระหว่างผู้อพยพต่างศาสนา มหาราชาฮารีสิงห์ที่นับถือศาสนาฮินดูจึงตัดสินใจเข้าร่วมกับอินเดีย สร้างความไม่พอใจให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ที่

กำหนดพรมแดนซึ่งอินเดียต้องเผชิญภายหลังได้รับเอกราชที่นำไปสู่ข้อพิพาทเรื่องพรมแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะกับสาธารณรัฐประชาชนจีน ปัญหาจากลักษณะพหุสังคมของอินเดียที่ยากต่อการแก้ไขเนื่องจากความแตกต่างหลากหลายทั้งในด้านศาสนา ภาษา และเชื้อชาติ ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีส่วนเพิ่มความรุนแรงให้แก่ปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจของอินเดีย

แม้อินเดียจะเป็นประเทศที่มีขนาดใหญ่ มีประชากรและทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมากซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า แต่อินเดียกลับประสบปัญหาสะสมมานานตั้งแต่ยุคอาณานิคม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายใต้การปกครองของอังกฤษแม้จะมีส่วนเสริมสร้างความเจริญให้แก่อินเดีย แต่ก็ก่อให้เกิดปัญหาตามมาไม่น้อย ภายหลังได้รับเอกราชอินเดียประสบปัญหานานาประการที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศ เศรษฐกิจของอินเดียหลังได้รับเอกราชอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมมาก¹⁵ การแบ่งแยกอาณานิคมไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดความขัดแย้งแตกแยกและขาดเอกภาพภายในประเทศ แต่ยังนำมาซึ่งปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากรัฐบาลอินเดียต้องรับภาระจากผู้อพยพจำนวนมาก และประสบปัญหาประชาชนไร้ที่อยู่อาศัยและไร้ที่ทำกิน การแบ่งแยกประเทศทำให้อินเดียสูญเสียพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ซึ่งเหมาะแก่การทำเกษตรให้แก่ปากีสถาน การปกครองของอังกฤษในยุคอาณานิคมทำให้อุตสาหกรรมพื้นเมืองของอินเดียถูกทำลายและขาดผู้ประกอบการชาวอินเดียที่มีประสบการณ์¹⁶ อินเดียจึงยังคงต้องพึ่งพาการนำเข้าสินค้าอุปโภคบริโภคจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้อินเดียยังประสบปัญหาการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วโดยไม่ได้สัดส่วนกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่¹⁷ รวมทั้งปัญหาความยากจนของประชากร

โดยสรุปแล้วในระยะแรกที่อินเดียได้รับเอกราช อินเดียตระหนักถึงสถานะของประเทศในระบบระหว่างประเทศว่าอินเดียมีความล้าหลังทั้งในด้านเศรษฐกิจและการทหาร อินเดียประสบปัญหาทั้งด้านความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคมที่ต้องแก้ไข แม้จะประสบปัญหานานาประการ กระนั้นอินเดียก็มีได้ต้องการเพียงสร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเอง (self-reliance) แต่อินเดียมีความปรารถนาในอันที่จะป้องกันตนเองได้ ปรารถนาที่จะได้รับการยอมรับจากนานาชาติ

นับถือศาสนาอิสลามรวมทั้งปากีสถานซึ่งเป็นรัฐอิสลาม ความขัดแย้งกรณีรัฐจัมมูร์-แคชเมียร์นำไปสู่การทำสงครามระหว่างอินเดียบกับปากีสถานเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1947

¹⁵ ประณต นันทียกุล, การเมืองการปกครองอินเดีย (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 58.

¹⁶ ทวี ทวีวาร, ประวัติศาสตร์เอเชียใต้: หลังประกาศเอกราชจนถึงปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522), หน้า 7.

¹⁷ วิมลวรรณ ภัทโรดม, ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของอินเดียสมัยใหม่กับสหรัฐอเมริกา (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, 2536), หน้า 19.

และสามารถแสดงบทบาทสำคัญทั้งในระดับภูมิภาคและระหว่างประเทศ ทั้งนี้อินเดียจึงจำเป็นต้องมีความเข้มแข็งในทุกๆด้าน รวมทั้งต้องมีพลังอำนาจความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจโดยไม่ต้องพึ่งพาประเทศอื่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ อินเดียต้องการเป็นประเทศอุตสาหกรรมสมัยใหม่ เพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ต่างๆ ดังกล่าว¹⁸

ปัญหาของประเทศภายหลังได้รับเอกราช มรดกทางประวัติศาสตร์ และเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมอินเดียเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นโยบายของอินเดียมีลักษณะเฉพาะหรืออาจกล่าวได้ว่า อินเดียมีปรัชญาในการดำเนินนโยบายที่เป็นเอกลักษณ์ในแบบของตนเอง ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงต้นสงครามเย็นอินเดียยังต้องคำนึงถึงปัญหานานาประการที่เผชิญอยู่ทั้งปัญหาภายในประเทศและปัญหาจากภายนอกประเทศ ซึ่งปัญหาเหล่านั้นส่งผลกระทบต่อหลักการทั้งในด้านการบริหารประเทศและในการดำเนินความสัมพันธ์กับนานาประเทศ จนอาจกล่าวได้ว่าการรักษาบูรณภาพแห่งดินแดน ความต่อเนื่องในการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว และการรักษาผลประโยชน์แห่งชาติในด้านความมั่นคง เป็นแรงผลักดันที่สำคัญในการกำหนดนโยบายต่างประเทศของอินเดียนับตั้งแต่ได้รับเอกราช¹⁹

ลักษณะเด่นของนโยบายและพฤติกรรมการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของอินเดีย²⁰

- ลักษณะพื้นฐานของนโยบายและพฤติกรรมของอินเดีย คือ นโยบายที่มีลักษณะเน้นคุณธรรม (หรือที่เรียกว่า moral realism)²¹ และเชื่อมั่นว่าอินเดียเป็นประเทศที่รักสันติอย่างยิ่งประเทศหนึ่ง การเน้น “คุณธรรม” มิได้มีการกำหนดไว้อย่างแน่นอนว่ารูปแบบวิธีการในการกำหนดนโยบายหรือการดำเนินพฤติกรรมจะเป็นอย่างไร ดังนั้นจึงเป็นหลักการที่ช่วยสร้างความยืดหยุ่นซึ่งจะช่วยให้อินเดียมีทางเลือกเพิ่มขึ้นในการรักษาผลประโยชน์แห่งชาติ ตัวอย่างของหลักคุณธรรมที่ปรากฏในพฤติกรรมและนโยบายของอินเดีย ได้แก่ การต่อสู้เรียกร้องเอกราชแบบอหิงสาและวิธัสตยาเคราะห์หรือการต่อต้านแบบอารยะ ไม่ใช้วิธีการรุนแรงของมหาตมะ คานธี การช่วยเหลือบังคลาเทศในสงครามปี

¹⁸ B.H. Farmer, *An Introduction to South Asia* (London: Methuen, 1983), p. 170.

¹⁹ Robert W. Bradnock, *India's Foreign Policy since 1971* (London: Pinter, 1990), p. 115.

²⁰ ประมวลจาก Manjeet Singh Pardesi, "Deducing's Grand Strategy of Regional Hegemony from Historical and Conceptual Perspectives," Paper Number 76: Institute of Defence and Strategic Studies, Singapore. April 2005. (Unpublished Manuscript)

²¹ Ibid.

ค.ศ. 1971 ก็เป็นสิ่งที่อินเดียถือว่าเป็นการกระทำเพื่อคุณธรรม คือ เป็นการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมแก่ชาวบังคลาเทศ เป็นต้น นอกจากนี้แม้บางครั้งอินเดียจะมีการใช้กำลังเพื่อรักษาเอกภาพภายในประเทศหรือเพื่อความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียใต้โดยที่อินเดียต่อต้านการแทรกแซงจากมหาอำนาจภายนอกอื่นๆ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าอินเดียไม่เคยใช้กำลังทางทหารในการแทรกแซงปัญหาที่เกิดขึ้นนอกภูมิภาคเอเชียใต้เลย

- อินเดียมีความภาคภูมิใจในอารยธรรมอันเก่าแก่และความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิอินเดียในอดีตที่แผ่ขยายอำนาจเหนือคาบสมุทรอินเดีย หลังได้รับเอกราชแม้อินเดียไม่ได้ดำเนินตามนโยบายแผ่ขยายดินแดนเช่นสมัยจักรวรรดิโบราณ แต่อินเดียก็ยังคงมีความปรารถนาที่จะเป็นมหาอำนาจแห่งภูมิภาคเอเชียใต้ อินเดียพยายามให้ประเทศต่างๆ ในภูมิภาคดำเนินนโยบายในทิศทางที่ไม่ขัดต่อผลประโยชน์ของตน ขณะเดียวกันก็ต่อต้านและพยายามลดอิทธิพลของมหาอำนาจภายนอกที่เข้ามาบีบคั้นในภูมิภาค
- อินเดียมีลักษณะพฤติกรรมแบบที่เรียกว่า Politico-Military Behavior²² คือ ในพฤติกรรมด้านความมั่นคงของอินเดียซึ่งครอบคลุมทั้งความมั่นคงทั้งภายในประเทศและภายนอก สงครามและการใช้กำลังมักจะเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมของรัฐ ในพฤติกรรมด้านความมั่นคงของอินเดียนั้นยากที่จะแบ่งแยกการเมืองและการทหารออกจากกันได้อย่างแน่ชัด
- การดำเนินยุทธศาสตร์ของอินเดียมีลักษณะเป็นการป้องกันและต่อต้านมหาอำนาจนอกภูมิภาค แต่สำหรับภายในภูมิภาคก็มีลักษณะการป้องกันเชิงรุก (offensive defense)
- นโยบายและพฤติกรรมของอินเดียแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวต่อแนวโน้มทางการเมืองและการทหารที่เปลี่ยนแปลงหรือเกิดขึ้นใหม่ได้ แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงในรูปของทรศนะทางการเมือง เทคโนโลยีทางการทหาร การจัดองค์กรและสถาบัน และกลยุทธ์จะทำได้ช้า แต่ก็แสดงให้เห็นว่าอินเดียมีความต่อเนื่องในลักษณะเด่นของนโยบายและพฤติกรรมของอินเดียทั้งสี่ประการข้างต้น

ปัจจัยภายนอกทั้งระดับโลกและระดับภูมิภาคที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดีย

นอกจากปัจจัยภายในประเทศแล้วปัจจัยภายนอกก็มีส่วนสำคัญต่อพฤติกรรมการตัดสินใจและการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วยเช่นกัน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและอินเดียภายหลังการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการได้รับอิทธิพลจาก

²² Ibid.

สถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศไม่น้อย ซึ่งการพิจารณาปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองยังอาจแบ่งได้เป็นสองระดับ คือ ระดับโลกและระดับภูมิภาคหรืออนุภูมิภาค

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติ ทั้งประเทศไทยและอินเดียต่างต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่เต็มไปด้วยบรรยากาศของการแบ่งแยกแข่งขันระหว่างฝ่ายที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองแตกต่างกัน เกิดเป็นสภาวะที่เรียกว่า “สงครามเย็น”²³ ขึ้น ซึ่งประเทศในโลกแบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายที่ยึดถืออุดมการณ์เสรีนิยม ฝ่ายนี้ประกอบด้วยสหรัฐอเมริกากับพันธมิตรและมิตรประเทศกลุ่มหนึ่ง ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งนั้นยึดถืออุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ประเทศในฝ่ายนี้ประกอบด้วยสหภาพโซเวียตกับพันธมิตรและมิตรประเทศอีกกลุ่มหนึ่ง ในช่วงสงครามเย็นประเด็นเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมืองและความมั่นคงทางการทหารเป็นประเด็นหลักที่ทุกประเทศให้ความสำคัญอย่างมาก

โครงสร้างของระบบระหว่างประเทศในช่วงสงครามเย็นมีลักษณะสองขั้วอำนาจ (Bipolar) ประเทศในโลกแบ่งออกเป็นสองฝ่ายโดยค้ำถึงอุดมการณ์ทางการเมืองและความมั่นคงทางการทหารเป็นสำคัญ และทั้งสองฝ่ายนั้นต่างเป็นปฏิปักษ์กัน โดยฝ่ายหนึ่งที่ยึดถืออุดมการณ์เสรีนิยมนำโดยสหรัฐอเมริกา ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่ง คือ ฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์มีสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำ แต่ละฝ่ายต่างมีพันธมิตรและมิตรประเทศให้การสนับสนุน และต่างก็พยายามรักษาและแสวงหาพันธมิตรตลอดจนการสนับสนุนจากประเทศอื่นๆ ในโลกอยู่ตลอดเวลา หลายประเทศเลือกเข้าร่วมกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในสงครามเย็นซึ่งจะส่งผลให้ประเทศเหล่านั้นได้รับประโยชน์ทั้งในด้านความมั่นคงและเศรษฐกิจ

ในระหว่างสงครามเย็นประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ทำให้การสนับสนุนฝ่ายเสรีนิยมที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ ทั้งนี้นอกจากประเทศไทยจะเป็นประเทศที่ยึดถืออุดมการณ์เสรีนิยมและมีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยแล้ว ผู้นำของไทยยังมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับปัญหาความมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคุกคามของภัยคอมมิวนิสต์ทั้งจากภายในและภายนอก²⁴ ผู้นำของไทยในขณะนั้นมีทัศนคติว่าลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นภัยคุกคามที่สำคัญ เพราะในช่วงสงครามเย็นนอกจากจะเผชิญปัญหาจากขบวนการคอมมิวนิสต์ภายในประเทศแล้ว ประเทศไทยยังประสบ

²³ Walter Lippmann เป็นผู้ที่ใช้คำว่า “The Cold War” (สงครามเย็น) แสดงลักษณะเฉพาะของระเบียบโลกในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โปรดดูรายละเอียดใน Walter Lippmann, *The Cold War* (Boston: Little, Brown, 1947)

²⁴ จุลชีพ ชินวรรณ, “นโยบายต่างประเทศของไทยในช่วงสงครามเย็น.” ใน *5 ทศวรรษการต่างประเทศของไทย: จากความขัดแย้งสู่ความร่วมมือ*. ชัยโชค จุลศิริวงศ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: พิริสเกล, 2535), หน้า 139.

ปัญหาอันเนื่องมาจากการที่ลัทธิคอมมิวนิสต์แผ่ขยายเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ทำให้ประเทศเพื่อนบ้านในอินโดจีนเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองไปเป็นประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศด่านหน้าที่มีพรมแดนติดต่อกับประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์และส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ ในช่วงต้นสงครามเย็นประเทศไทยจึงดำเนินนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์เพราะหวั่นเกรงภัยคุกคามจากการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค

การที่ประเทศไทยให้การสนับสนุนฝ่ายเสรีนิยมและให้ความร่วมมือในการสกัดกั้นเพื่อต่อต้านการขยายอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ ตลอดจนการที่ประเทศไทยมีความสัมพันธ์อันดีและใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกา แม้ว่าจะทำให้ประเทศไทยได้รับประโยชน์ในด้านความมั่นคงรวมทั้งได้รับความช่วยเหลือในด้านอื่นๆ แต่ขณะเดียวกันก็สร้างความหวาดระแวงและสร้างความไม่พอใจให้แก่บางประเทศ

ขณะที่ประเทศไทยแสดงท่าทีชัดเจนว่าฝักใฝ่ฝ่ายเสรีนิยมและเป็นพันธมิตรที่สำคัญของสหรัฐอเมริกาในการสกัดกั้นและต่อต้านการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่ในช่วงสงครามเย็นนั้น อินเดียซึ่งมีความใกล้ชิดกับชาติตะวันตกมาเป็นเวลานานตลอดระยะเวลาที่อยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษและภายหลังได้รับเอกราชก็เป็นประเทศที่มีระบบการเมืองการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยเช่นเดียวกับประเทศฝ่ายโลกเสรีกลับมิได้ตัดสินใจเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับฝ่ายใด

ในทศวรรษของอินเดียนั้นสงครามเย็นเป็นข้อพิพาทที่ชาวอินเดียไม่ต้องการเข้าข้างฝ่ายใด และยิ่งไปกว่านั้นยังมีความรู้สึกที่อินเดียนักจนและอ่อนแอเกินกว่าจะสามารถทุ่มเทพยายามทางการทหารเพื่อการนี้ได้²⁵ นายกรัฐมนตรีเยาวหราล เนห์รูซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของอินเดียภายหลังได้รับเอกราชเชื่อว่าอินเดียควรจำกัดการใช้ทรัพยากรในทางการทหารให้น้อยที่สุดเพื่อจะได้ทุ่มเทให้กับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่ถือเป็นความจำเป็นเร่งด่วนในขณะนั้น และเชื่อว่านโยบายที่เป็นมิตรกับทุกประเทศเป็นทางออกที่ดีที่สุดของอินเดีย²⁶ นายกรัฐมนตรีเนห์รูจึงเป็นบุคคลแรกที่นำเอาคำว่า "ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด" (non-alignment) มาใช้ในฐานะที่เป็นหลักการของนโยบายต่างประเทศ²⁷ นอกจากหลักการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดอินเดียยังยึดหลักปรัชญาศีลหรือหลัก

²⁵ Taya Zinkin, *India* (New York: Walker and Company, 1966), p. 206.

²⁶ Raju G.C. Thomas, "The shifting landscape of Indian foreign policy," in *Comparative Foreign Policy: adaptation strategies of the great and emerging*, ed. Stewen W. Hook (New Jersey: Pearson Education, 2002), p. 172.

²⁷ วิมลวรรณ ภัทโรดม, *ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของอินเดียสมัยใหม่กับสหรัฐอเมริกา*, หน้า 22.

ห้าประการแห่งการอยู่ร่วมกันโดยสันติเป็นกรอบในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วย และในช่วงสงครามเย็นอินเดียมีบทบาทสำคัญในฐานะประเทศผู้ร่วมก่อตั้งขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด (Non – Aligned Movement – NAM) ซึ่งเป็นขบวนการที่มีสมาชิกเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะประเทศในโลที่สาม

กล่าวได้ว่าในช่วงสงครามเย็นประเด็นด้านความมั่นคงทางการทหารและอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นประเด็นหลักที่นานาประเทศให้ความสำคัญ ประเทศไทยและอินเดียกลับมีจุดยืนต่างกัน โดยประเทศไทยแสดงท่าทีชัดเจนว่าให้การสนับสนุนฝ่ายโลกเสรีซึ่งมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ ขณะที่อินเดียซึ่งเป็นประเทศผู้ร่วมก่อตั้งขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดและยึดหลักการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดรวมทั้งหลักปรัชญาคือเป็นกรอบในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกลับมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับสหภาพโซเวียต อินเดียได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีทางทหารจากสหภาพโซเวียต ยิ่งไปกว่านั้นอินเดียยังได้ลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพมิตรภาพและความร่วมมือกับสหภาพโซเวียตเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม ค.ศ. 1971

สงครามเย็นมีอิทธิพลอย่างมากต่อสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศในภูมิภาคต่างๆ ของโลกแม้ในระหว่างสงครามเย็นจะไม่ปรากฏสงครามโดยตรงระหว่างมหาอำนาจเช่นสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นผู้นำของฝ่ายโลกเสรีกับสหภาพโซเวียตที่เป็นผู้นำฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ แต่ทั้งสองฝ่ายก็แสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน มีความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน มีการแข่งขันกันในหลายๆ ด้านมาโดยตลอด และมหาอำนาจทั้งสองฝ่ายยังมีส่วนเกี่ยวข้องในสงครามในภูมิภาคต่างๆ หลายครั้ง ความพยายามสร้างพันธมิตรและความกังวลเกี่ยวกับความมั่นคงทางการทหารจึงเป็นแรงผลักดันสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการก่อตั้งกลุ่มความร่วมมือทางการทหารและพันธมิตรทางทหารในรูปแบบต่างๆ ในหลายภูมิภาค ที่ได้รับการสนับสนุนจากประเทศมหาอำนาจซึ่งเป็นปฏิปักษ์กันนั้น

ขณะที่สถานการณ์การเมืองระดับโลกยังเต็มไปด้วยบรรยากาศที่ตึงเครียดและเป็นปฏิปักษ์ สงครามเย็นยังมีส่วนก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในระดับภูมิภาค ดังนั้นนอกจากจะได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมระดับโลกแล้ว ประเทศต่างๆ ยังต้องเผชิญกับปัญหาในภูมิภาคอีกด้วย หลายประเทศได้รับผลกระทบและประสบปัญหาความขัดแย้งในภูมิภาคที่เป็นผลต่อเนื่องเกี่ยวพันจากสงครามเย็น ขณะเดียวกันความขัดแย้งระหว่างมหาอำนาจในช่วงสงครามเย็นก็ทำให้อีกหลายประเทศต้องประสบความยากลำบากยิ่งขึ้น เมื่อปัญหาความขัดแย้งในภูมิภาคที่ประเทศเหล่านั้นเผชิญอยู่ทวีความซับซ้อนมากขึ้น แม้ว่าปัญหาเหล่านั้นจะมีได้เป็นปัญหาที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับสงครามเย็น จึงอาจกล่าวได้ว่านอกจากจะทำให้บรรยากาศของการเมืองระดับโลกเต็มไปด้วยความตึงเครียดแล้ว สงครามเย็นยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งใหม่ๆ ในหลายภูมิภาค และยังมีส่วนทำให้ความขัดแย้งที่ดำเนินอยู่ในบางภูมิภาคมีความ

ซับซ้อนและรุนแรงยิ่งขึ้น ดังนั้นนอกจากประเทศไทยและอินเดียจะได้รับผลกระทบจากโครงสร้างระหว่างประเทศในช่วงสงครามเย็นที่มีลักษณะเป็นสองขั้วอำนาจ ทั้งสองประเทศยังเผชิญกับปัญหาในภูมิภาคของตนอีกด้วย

ปัญหาสำคัญในภูมิภาคที่ประเทศไทยเผชิญในช่วงสงครามเย็นนอกจากการที่มหาอำนาจได้พยายามเข้ามาแทรกแซงการเมืองในภูมิภาค²⁸ คือ ปัญหาการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะหลังจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้รับชัยชนะในจีนแผ่นดินใหญ่และสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน ทำให้ดูเหมือนว่าฝ่ายคอมมิวนิสต์กำลังขยายอิทธิพลเข้ามาในเอเชีย²⁹ การที่ขบวนการเวียดมินห์มีชัยชนะเหนือฝรั่งเศสในกลางทศวรรษ 1950 ทำให้เชื่อกันว่าคอมมิวนิสต์ก้าวร้าว ซอบรุกกราน พยายามขยายอำนาจและต้องการครองโลก³⁰ ประกอบกับปัญหาขบวนการคอมมิวนิสต์ภายในประเทศไทยที่เชื่อว่าจะได้รับการสนับสนุนจากภายนอกประเทศทำให้การปราบปรามขบวนการคอมมิวนิสต์ที่เป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของประเทศมีความยากลำบากมากขึ้น จึงยิ่งทำให้ประเทศไทยมีความกังวลเกี่ยวกับภัยคอมมิวนิสต์เป็นอย่างมาก

นอกจากจะมีความกังวลต่อการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ ในทศวรรษ 1970 ประเทศไทยยังมีความกังวลอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศอินโดจีนด้วย เมื่อเวียดนามเหนือยึดเวียดนามใต้ได้ในปี ค.ศ. 1975 และในปีเดียวกันขบวนการประเทศลาวก็ได้อำนาจโดยสมบูรณ์ในลาว การที่ประเทศในอินโดจีนเปลี่ยนแปลงการปกครองไปเป็นระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ยิ่งทำให้เกิดความกังวลว่าประเทศไทยจะเป็นเป้าหมายต่อไปตามทฤษฎีโดมิโน (Domino Theory)³¹

ในปลายปี ค.ศ. 1978 เวียดนามได้รุกรานและเข้ายึดครองกัมพูชา เวียดนามใต้ให้การสนับสนุนในการจัดตั้งรัฐบาลเฮง สัมริน และพยายามปราบปรามกลุ่มเขมรอื่นๆ ที่ต่อต้าน ส่งผลให้มีการปะทะกันตามบริเวณชายแดนที่ติดต่อกับประเทศไทยอยู่เสมอ ทหารเวียดนามในกัมพูชาเคยรุกล้ำเข้ามาในดินแดนไทยและเกิดการปะทะกับทหารไทย ซึ่งสถานการณ์เช่นนี้เป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อความมั่นคงของชาติ ยิ่งไปกว่านั้นประเทศไทยยังต้องรับภาระในการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพลี้ภัยสงครามด้วย ปัญหาที่กัมพูชาจึงไม่เพียงแต่จะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและสร้าง

²⁸ จุลชีพ ชินวรรณ, "นโยบายต่างประเทศของไทยในช่วงสงครามเย็น," ใน 5 ทศวรรษการต่างประเทศของไทย: จากความขัดแย้งสู่ความร่วมมือ, ชัยโชค จุลศิริวงศ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: พิริสกาล, 2535), หน้า 139.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

³¹ เรื่องเดียวกัน

ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ประเทศไทย แต่ยั้ยังนับเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลต่อเสถียรภาพความมั่นคง และสันติภาพในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อย่างไรก็ตามในขณะที่ประเทศไทยประสบปัญหาด้านความมั่นคงและการขยายอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อินเดียก็ประสบปัญหาทั้งในประเทศและในภูมิภาคเอเชียใต้หลายประการ ภายหลังจากได้รับเอกราชอินเดียประสบปัญหาภายในประเทศไม่น้อยทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม อาทิ ปัญหาความยากจน ปัญหาความแตกต่างหลากหลายทางสังคม ปัญหาความแตกต่างทางศาสนาที่นำไปสู่ปัญหาการขาดเอกภาพในอินเดีย เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความแตกต่างทางศาสนานั้นได้นำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรงหลายครั้งทั้งระดับภายในประเทศระหว่างประชาชนอินเดียด้วยกัน และยั้ยังนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในระดับระหว่างประเทศ คือ ความขัดแย้งระหว่างอินเดียและปากีสถาน โดยเฉพาะกรณีความขัดแย้งในรัฐจัมมูร์-แคชเมียร์

การที่ประเทศในภูมิภาคเอเชียใต้เคยเป็นอาณานิคมมาเป็นเวลานานนอกจากจะทำให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในประเทศภายหลังจากได้รับเอกราช ยังมีส่วนก่อให้เกิดปัญหาซึ่งมีลักษณะเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ปัญหาเขตแดนระหว่างอินเดียกับสาธารณรัฐประชาชนจีน ปัญหาที่สืบเนื่องมาจากการแบ่งอาณานิคมอินเดียออกเป็นประเทศอินเดียและปากีสถาน ปัญหาความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ในศรีลังกา เป็นอาทิ อินเดียนั้นนอกจากจะมีปัญหาข้อพิพาทเรื่องพรมแดนกับสาธารณรัฐประชาชนจีนที่นำไปสู่สงครามระหว่างกันในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1962³² แล้ว อินเดียยังมีปัญหากับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคแทบทุกประเทศ อาทิ ความขัดแย้งเรื่องพรมแดน ปัญหาสิทธิเหนือรัฐจัมมูร์-แคชเมียร์ และความแตกต่างทางศาสนากับปากีสถาน ปัญหาจากการที่อินเดียมีบทบาทในสงครามระหว่างปากีสถานตะวันตกและตะวันออกในปี ค.ศ. 1971 ความขัดแย้งกับบังคลาเทศเรื่องทรัพยากรน้ำ การแทรกแซงของอินเดียในปัญหาชนกลุ่มน้อยทมิฬในศรีลังกา และการแทรกแซงของอินเดียในมัลดีฟส์ เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้นการที่อินเดียเป็นประเทศที่มีขนาดใหญ่ที่สุด มีประชากรมากที่สุดในภูมิภาค และโดยเฉพาะการที่อินเดียเป็นประเทศที่มีศักยภาพทางการทหารสูงประเทศหนึ่งจึงมีส่วนทำให้ประเทศในภูมิภาคที่มีขนาดเล็กกว่ามีความหวาดระแวงต่ออิทธิพลของอินเดียในภูมิภาคเอเชียใต้ด้วย

การที่ภูมิภาคเอเชียใต้เป็นภูมิภาคซึ่งมีความขัดแย้งสูงและขาดเอกภาพ รวมทั้งการที่ประเทศมหาอำนาจทั้งสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตได้เข้ามามีบทบาทในปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในภูมิภาค ตลอดจนการที่มหาอำนาจทั้งสองพยายามขยายอิทธิพลและแสดง

³² โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับความขัดแย้งกรณีพรมแดนระหว่างอินเดียกับสาธารณรัฐประชาชนจีนใน S.S. Bindra, *India and Her Neighbours* (New Delhi: Deep & Deep Publications, 1984), pp. 100-104.

แผนยานุภาพทางทหารในมหาสมุทรอินเดียล้วนส่งผลต่อเสถียรภาพในภูมิภาคเอเชียใต้และสร้างความกังวลให้อินเดียไม่น้อย

ปัญหาอุปสรรคในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในช่วงสงครามเย็น

นอกจากจะขาดความสนใจในการสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ระหว่างกันเนื่องจากทั้งประเทศไทยและอินเดียต่างต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ทั้งในประเทศและในภูมิภาค รวมทั้งได้รับแรงกดดันจากสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศในช่วงสงครามเย็น ประเทศไทยกับอินเดียยังมีความคิดเห็นและจุดยืนต่อสถานการณ์ระหว่างประเทศต่างๆ แตกต่างกันหลายประเด็น นำมาซึ่งปัญหาอุปสรรคในความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศ ประเด็นซึ่งเป็นปัญหาอุปสรรคนั้น ได้แก่

สงครามเกาหลี

สงครามเกาหลีที่เริ่มขึ้นเมื่อเกาหลีเหนือรุกรานเกาหลีใต้ในปี ค.ศ. 1950 แม้ว่าจะมิได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดีย แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างประเทศทั้งสองในด้านมุมมองและแนวทางในการแก้ปัญหาสถานการณ์ในระดับโลก

เมื่อมีการนำกรณีความขัดแย้งในคาบสมุทรเกาหลีเข้าสู่ที่ประชุมคณะมนตรีความมั่นคงของสหประชาชาติ อินเดียแสดงความเห็นด้วยกับมติที่เสนอว่าเกาหลีเหนือเป็นผู้รุกรานเกาหลีใต้ และเรียกร้องให้ยุติการสู้รบทันที แต่อินเดียงดออกเสียงในการลงมติที่สหรัฐอเมริกาเสนอซึ่งได้เสนอให้มีการจัดตั้งกองทัพผสมของสหประชาชาติออกไปทำการสู้รบในสมรภูมิเพื่อต่อต้านการรุกรานของเกาหลีเหนือ³³ ขณะเดียวกันอินเดียได้สนับสนุนข้อเรียกร้องเชิงสันติในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวและกระทำตนเป็นผู้ไกล่เกลี่ย อินเดียเชื่อว่าการกระทำของตนได้ยังผลให้สงครามเกาหลีสงบลงในวันที่ 21 กรกฎาคม ค.ศ. 1953³⁴ ทั้งนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าอินเดียเคร่งครัดในนโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ยิ่งไปกว่านั้นอินเดียยังมีความคิดเห็นว่าสงครามเกาหลีเป็นเพียงสงครามกลางเมืองที่เกิดจากปัญหาในท้องถิ่น ไม่ใช่ผลของสงครามเย็น³⁵

³³ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอินเดีย พ.ศ. 2493-2529." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 54.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

อย่างไรก็ตามประเทศไทยมีความคิดเห็นต่อสงครามเกาหลีแตกต่างจากอินเดีย ไทยเป็นประเทศแรกๆ ที่ตอบสนองต่อข้อเรียกร้องขององค์การสหประชาชาติและสหรัฐอเมริกา โดยส่งกำลังทหารเข้าร่วมกับกองทัพสหประชาชาติ ประเทศไทยมีทรรศนะว่าปัญหาในคาบสมุทรเกาหลีนั้นเป็นการรุกรานของคอมมิวนิสต์ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของสหรัฐอเมริกาที่ถือว่าสงครามเกาหลีเป็นสงครามที่ฝ่ายสหรัฐอเมริกาจะต้องเข้าร่วม เพราะเป็นการรุกรานจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ โดยมีสหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีนให้การสนับสนุนแก่เกาหลีเหนือ

การก่อตั้งองค์การสนธิสัญญาแห่งประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Southeast Asian Treaty Organization — SEATO)

สถานการณ์การเรียกร้องเอกราชในอินโดจีนมีความรุนแรงมากขึ้น เมื่อเวียดนามมีชัยชนะเหนือฝรั่งเศสในการรบที่เดียนเบียนฟูจึงมีการจัดการประชุมเจนีวาขึ้นในระหว่างวันที่ 26 เมษายน-21 กรกฎาคม ค.ศ. 1954 ผลการประชุมเจนีวานอกจากจะทำให้เวียดนามถูกแบ่งออกเป็นเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้แล้ว การประชุมครั้งนี้ยังได้มีมติให้จัดตั้งคณะกรรมการควบคุมนานาชาติ (International Commission for Supervision and Control — ICC) ขึ้นด้วย โดยอินเดียได้รับเลือกให้เป็นประธานคณะกรรมการดังกล่าว

ทั้งอินเดียและสหรัฐอเมริกาต่างก็ไม่ต้องการให้สาธารณรัฐประชาชนจีนเข้าแทรกแซงในอินโดจีน แต่ทั้งสองฝ่ายกลับดำเนินการต่างกัน³⁶ อินเดียมีทรรศนะว่าสันติภาพในอินโดจีนจะเกิดขึ้นได้บนพื้นฐานของหลักการอยู่ร่วมกันโดยสันติและโดยการดำเนินการของคณะกรรมการที่จัดตั้งขึ้นตามมติของที่ประชุมเจนีวา อินเดียยังต้องการให้อินโดจีนเป็นกลาง ไม่มีการเป็นพันธมิตรทางทหาร และเชื่อว่าจะสามารถอยู่ร่วมกับสาธารณรัฐประชาชนจีนได้อย่างสันติ เนื่องจากในปี ค.ศ. 1954 เมื่อนายกรัฐมนตรีโจว เอิน ไหล แห่งสาธารณรัฐประชาชนจีนเดินทางเยือนอินเดียก็ได้แสดงการยอมรับในหลักปัญจศีล อีกทั้งในการประชุมที่เจนีวาสาธารณรัฐประชาชนจีนยังได้รับคำมั่นจากทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสเกี่ยวกับการประกันพรมแดนทางใต้ที่ติดต่อกับอินโดจีนด้วย

แม้สหรัฐอเมริกาจะไม่ต้องการให้สาธารณรัฐประชาชนจีนเข้ามามีอิทธิพลในอินโดจีนเช่นเดียวกับอินเดีย แต่สหรัฐอเมริกาก็กลับมิได้เห็นด้วยกับผลการประชุมเจนีวาจึงได้ก่อตั้งองค์การสนธิสัญญาแห่งประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือองค์การซีโต้ (The Southeast Asian Treaty Organization — SEATO) ขึ้นเพื่อป้องกันการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์โดยอาศัย

³⁶ D.R. SarDesai, *India Foreign Policy in Cambodia, Laos, and Vietnam 1947-1964*

(Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1968), pp. 247-259.

นโยบายสกัดกั้นและการร่วมมือทางทหาร³⁷ ประเทศภาคีสมาชิกซึ่งได้แก่ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส อังกฤษ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ปากีสถาน ฟิลิปปินส์ และไทยร่วมลงนามในสนธิสัญญาอะนิลา เพื่อก่อตั้งองค์การดังกล่าวเมื่อวันที่ 8 กันยายน ค.ศ. 1954

สหรัฐอเมริกาเชื่อว่าสนธิสัญญาความมั่นคงร่วมกันนี้เป็นสิ่งจำเป็นในการสกัดกั้นและป้องกันมิให้สาธารณรัฐประชาชนจีนเข้ามาบีบบบาทในอินโดจีน ประเทศไทยซึ่งเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกขององค์การซีโต้และเป็นที่ตั้งของสำนักงานใหญ่ขององค์การซีโต้ได้ให้การสนับสนุนสหรัฐอเมริกาในการสกัดกั้นภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ และเป็นพันธมิตรที่สำคัญของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อินเดียซึ่งเชื่อในสันติภาพร่วมกันที่อยู่บนพื้นฐานของการมีไมตรีจิตต่อกันและหลักแห่งการไม่แทรกแซงกันกลับมีทรรศนะว่าองค์การซีโต้จะนำมาซึ่งปัญหาและความตึงเครียดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทนที่จะช่วยคลี่คลายสถานการณ์ การที่หมวดที่ 3 ของสนธิสัญญาอะนิลาได้ระบุว่า ลาว กัมพูชา และเวียดนามใต้จะได้รับการป้องกันโดยประเทศภาคีสมาชิกในกรณีที่เกิดการรุกรานจากคอมมิวนิสต์ ยังทำให้อินเดียมองว่าการก่อตั้งองค์การซีโต้เป็นการขัดต่อเจตนารมณ์ของการประชุมเจนีวาและกระทบต่อความพยายามสร้างสันติภาพในอินโดจีน³⁸ อินเดียมีความเห็นว่าการก่อตั้งองค์การซีโต้เป็นการเปิดโอกาสให้มหาอำนาจเข้ามามีอิทธิพลแทรกแซงในภูมิภาคซึ่งขัดกับความปรารถนาของอินเดียที่มุ่งจะสถาปนาภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็น “เขตสันติ”³⁹ ปราศจากการแทรกแซงของมหาอำนาจและความเป็นปฏิปักษ์ของสงครามเย็น⁴⁰ สำหรับอินเดียแล้วกลุ่มพันธมิตรที่ถูกครอบงำโดยมหาอำนาจตะวันตกนี้เป็นการแผ่อิทธิพลของมหาอำนาจเหนือประเทศเล็กๆ ซึ่งไม่ต่างกับยุคอาณานิคม หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบใหม่ของการรักษาดินแดนในอาณัติในเอเชีย⁴¹

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้อินเดียไม่พอใจต่อการก่อตั้งองค์การซีโต้ คือ ปากีสถานซึ่งเป็นปฏิปักษ์กับอินเดียได้เข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกขององค์การซีโต้ด้วย การที่ปากีสถานซึ่งมิได้เป็นประเทศที่อยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกทำให้อินเดียมองว่าแรงจูงใจ

³⁷ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอินเดีย พ.ศ. 2493-2529,” หน้า 61.

³⁸ D.R. SarDesai, *India Foreign Policy in Cambodia, Laos, and Vietnam 1947-1964*. p. 57.

³⁹ กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, “อินเดียบกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: ลู่ทางในอนาคต,” *วารสารสังคมศาสตร์* 13. 1 (มกราคม 2519): 2.

⁴⁰ D.R. SarDesai, *India foreign Policy in Cambodia, Laos, and Vietnam 1947-1964*. pp. 19-23.

⁴¹ *Ibid.*, p. 57.

ของปากีสถาน คือ การได้รับความช่วยเหลือจากตะวันตกในการต่อต้านอินเดียมากกว่าเพื่อการสกัดกั้นจีนคอมมิวนิสต์⁴² อินเดียเกรงว่าปากีสถานจะนำความช่วยเหลือและการสนับสนุนทั้งทางการทหารและการเมืองที่ได้รับจากสนธิสัญญาดังกล่าวมาใช้ต่อสู้กับอินเดีย นักชาตินิยมอินเดียส่วนหนึ่งเชื่อว่า "ซีโต้เป็นอีกก้าวหนึ่งในการปิดล้อมอินเดีย"⁴³

อินเดียมีทัศนคติว่าองค์การซีโต้เน้นขัดต่อแนวทางนโยบายต่างประเทศของอินเดียรวมทั้งยังเป็นอุปสรรคต่อหลักการอยู่ร่วมกันโดยสันติของอินเดีย⁴⁴ ดังที่เยาว์หาลาล เนห์รู ได้เคยแถลงว่าถ้าอินเดียเข้าร่วมในการประชุมที่มะนิลาเพื่อก่อตั้งซีโต้ ก็เท่ากับอินเดียเลิกสนับสนุนนโยบายหลักในเรื่องไม่ฝักใฝ่ต่อฝ่ายใด⁴⁵ ดังนั้นจึงส่งผลให้องค์การซีโต้เป็นเป้าหมายในการวิพากษ์วิจารณ์โจมตีและประณามของอินเดีย⁴⁶ ความขัดแย้งทางความคิดระหว่างประเทศไทยกับอินเดียเกี่ยวกับการก่อตั้งองค์การซีโต้ประกอบกับการที่ประเทศไทยก็ได้สนับสนุนปากีสถานในที่ประชุมระหว่างประเทศหลายแห่ง⁴⁷ ทำให้อินเดียห่างเหินจากไทยและมีได้ให้ความสำคัญกับประเทศไทยนัก⁴⁸

สงครามเวียดนาม

สงครามเวียดนามเริ่มจากการเรียกร้องเอกราชของเวียดนามจากฝรั่งเศสซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อสงครามโลกใกล้สิ้นสุด โฮจิมินห์ซึ่งเป็นผู้นำของขบวนการกู้ชาติเวียดนามได้ประกาศเอกราชและตั้งสาธารณรัฐเวียดนามขึ้นในเดือนกันยายน ค.ศ. 1945 แต่ฝรั่งเศสไม่ยอมรับการประกาศเอกราชของเวียดนามจึงเกิดการสู้รบกันกับฝ่ายโฮจิมินห์หรือเวียดนามห์ โดยที่ต่อมาฝ่ายเวียดนามห์ได้พึ่งพาความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีน

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid., p. 59.

⁴⁴ Ibid., p. 58.

⁴⁵ สุชาติ จุฑาสmidt, "ห้าทศวรรษความสัมพันธ์ไทย-อินเดีย: จากอดีตถึงปัจจุบัน," ใน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในทศวรรษปัจจุบันและสู่ทางความร่วมมือในอนาคต. โคโรน เพื่อเกษม, บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 37.

⁴⁶ D.R. SarDesai, India foreign Policy in Cambodia, Laos, and Vietnam 1947-1964, p. 250.

⁴⁷ สุชาติ จุฑาสmidt, "ห้าทศวรรษความสัมพันธ์ไทย-อินเดีย: จากอดีตถึงปัจจุบัน," ใน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในทศวรรษปัจจุบันและสู่ทางความร่วมมือในอนาคต. โคโรน เพื่อเกษม, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 37.

⁴⁸ Kripa Sridharan, The ASEAN Region in India's Foreign Policy (Aldershot England: Dartmouth, 1996), pp. 28-30.

อินเดียให้ความสนใจต่อปัญหาในอินโดจีนมาก เนื่องจากประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสำคัญต่ออินเดียอย่างมากเมื่อพิจารณาจากสภาพภูมิรัฐศาสตร์⁴⁹ อินเดียที่มีนโยบายต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมและมองว่าเวียดนามมีความคล้ายคลึงกับอินเดียในฐานะที่เคยเป็นดินแดนอาณานิคม⁵⁰ จึงอาจพิจารณาได้ว่ามีส่วนทำให้ผู้นำอินเดียมีความเห็นใจการต่อสู้เพื่อเอกราชของเวียดนาม แม้ว่าเวียดนามจะได้รับความช่วยเหลือจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ แต่สำหรับอินเดียแล้วการนิยมลัทธิการเมืองใดไม่ใช่ปัญหาสำหรับการต่อสู้เพื่อเอกราช ดังนั้นอินเดียจึงเห็นว่าสงครามอินโดจีนเป็นสงครามเพื่อเอกราชของชาวเวียดนามจากลัทธิจักรวรรดินิยม ไม่ใช่สงครามเผยแพร่คอมมิวนิสต์⁵¹ อินเดียมีความเห็นว่าการแก้ปัญหาในอินโดจีนรวมทั้งการสู้รบในเวียดนามควรยึดตามมติการประชุมเจนีวาและการดำเนินการของคณะกรรมการควบคุมนานาชาติ (ICC) อีกทั้งอินเดียยังเชื่อว่าหลักการอยู่ร่วมกันโดยสันติจะสามารถนำมาใช้ในการแก้ปัญหาได้

อย่างไรก็ตามหลายประเทศมีทฤษฎีแตกต่างจากอินเดีย การที่เวียดนามได้รับความช่วยเหลือจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ทำให้ฝ่ายโลกเสรีที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำมองว่าการกระทำของเวียดนามเป็นการกระทำของคอมมิวนิสต์⁵² ประเทศฝ่ายโลกเสรีรวมทั้งประเทศไทยพิจารณาว่าจำเป็นจะต้องสกัดกั้นและต่อต้านภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ที่กำลังแผ่ขยายเข้ามาในอินโดจีน เมื่อสหรัฐอเมริกาก่อตั้งองค์การซีโต้ขึ้นในปี ค.ศ. 1954 ประเทศไทยก็เข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกและให้ความร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาในการทำสงครามต่อต้านคอมมิวนิสต์

ภายหลังเมื่อเวียดนามซึ่งถูกแบ่งออกเป็นเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ที่เส้นขนานที่ 17 ตามผลการประชุมเจนีวา ค.ศ. 1954 ได้ทำสงครามระหว่างกันตลอดทศวรรษ 1960 เพื่อรวมประเทศโดยมีมหาอำนาจเข้าแทรกแซง⁵³ รัฐบาลไทยที่ต้องการยุติปัญหาในอินโดจีนโดยเฉพาะปัญหาสงครามเวียดนามได้ให้ความช่วยเหลือและให้ความร่วมมือกับสหรัฐอเมริกามากขึ้นเป็น

⁴⁹ D.R. SarDesai, "India: A Balancer Power?" in *Southeast Asia Under the New Balance of Power*, eds. Sudershan Chawla, Malvin Gurtov and Alian-Gerard Marsot (n.p.: Praeger Special Studies in International Politics and Government, 1978), p. 95.

⁵⁰ Mohammed Ayoob, *India and Southeast Asia: Indian Perceptions and Policies* (London: Routledge, 1990), p. 36.

⁵¹ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอินเดีย พ.ศ. 2493-2529," หน้า 59.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

⁵³ จุลชีพ ชินวรรณ, *ขนวนสงคราม : ไทย จีน อินโดจีน* (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2529), หน้า (12).

ลำดับ โดยประเทศไทยได้ยินยอมให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาใช้ฐานทัพอากาศและฐานทัพเรือในประเทศ ยิ่งไปกว่านั้นประเทศไทยยังส่งกองทหารเข้าร่วมรบในสงครามเวียดนามตั้งแต่ ค.ศ. 1966⁵⁴

อย่างไรก็ตามการสู้รบระหว่างเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วเวียดนามเหนือที่ยึดถือลัทธิคอมมิวนิสต์สามารถยึดเวียดนามใต้ได้ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1975 เป็นสงครามที่อินเดียพิจารณาว่าเป็นสงครามระหว่างชนชาติเวียดนามด้วยกัน สงครามเวียดนามครั้งนี้จึงเป็นเพียงสงครามกลางเมืองมิใช่สงครามระหว่างประเทศแต่อย่างใด อินเดียวิพากษ์วิจารณ์การแทรกแซงของสหรัฐอเมริกาในสงครามเวียดนาม⁵⁵ และยังคงเรียกร้องให้สหรัฐอเมริกายุติการทิ้งระเบิดในเวียดนามด้วย

ทหรศนะของอินเดียต่อสงครามเวียดนามนี้แตกต่างจากสหรัฐอเมริกาและประเทศไทยเนื่องจากประเทศไทยซึ่งเกรงภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ก่อกบฏการที่ผู้นำไทยมีความเชื่อตามทฤษฎีโดมิโน จึงทำให้เชื่อว่าสงครามระหว่างเวียดนามเหนือกับเวียดนามใต้ครั้งนี้มิใช่สงครามกลางเมือง หากแต่เป็นการกระทำสงครามเพื่อเข้าครอบครองประเทศอื่น⁵⁶

วิกฤตการณ์กัมพูชา

วิกฤตการณ์กัมพูชาเริ่มต้นขึ้นเมื่อกำลังทหารเวียดนามเข้ารุกรานกัมพูชาเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1978 และในที่สุดก็สามารถยึดกรุงพนมเปญได้ในวันที่ 7 มกราคม ค.ศ. 1979 และได้จัดตั้งระบอบเฮง สัมริน ขึ้นปกครองประเทศแทนรัฐบาลเขมรแดงของพอลพต โดยรัฐบาลเวียดนามได้ส่งนายทหารและสมาชิกโปลิตบูโรมาเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาลกัมพูชาอยู่จำนวนหนึ่ง⁵⁷ เวียดนาม และ เฮง สัมริน พยายามกวาดล้างฝ่ายตรงข้ามเพื่อสถาปนาความชอบธรรมในการปกครอง⁵⁸ ส่งผลให้เกิดการต่อสู้ยึดเอื้อในกัมพูชาและตามพรมแดนที่ติดต่อกับประเทศไทย

ปัญหาในกัมพูชามีส่วนส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศไทย กล่าวคือนอกจากจะทำให้มีกำลังทหารเวียดนามประชิดชายแดนไทยและเกิดการปะทะกับทหารไทยแล้ว

⁵⁴ วรจนา นิตพัทธ์สุขกิจ, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอินเดีย พ.ศ. 2493-2529," หน้า 63.

⁵⁵ K.P. Saksena, Cooperation in Development: Problems and Prospects for India and ASEAN, p. 52.

⁵⁶ วรจนา นิตพัทธ์สุขกิจ, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอินเดีย พ.ศ. 2493-2529," หน้า 60.

⁵⁷ ม.ร.ว. เบลูจามา ไกรฤกษ์, เนาขแมร์ (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2547), หน้า 210.

⁵⁸ จุลชีพ ชินวรรณ, ชนวนสงคราม: ไทย จีน อินเดีย, หน้า 114.

ปัญหาสงครามกัมพูชายังส่งผลให้ผู้อพยพลี้ภัยสงครามจำนวนมากหลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทย ไทยในฐานะประเทศด่านหน้า (front-line state) จึงจำเป็นต้องให้การช่วยเหลือ ปัญหาผู้อพยพที่ประเทศไทยต้องรับภาระนี้นอกจากจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางด้านการทหารแล้วยังมีส่วนก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และปัญหาอื่นๆ อีกด้วย⁵⁹ ประเทศไทยซึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงของชาติมีทรรศนะว่าการกระทำดังกล่าวของเวียดนามเป็นการรุกรานประเทศอื่นซึ่งขัดต่อกฎบัตรสหประชาชาติและเป็นการละเมิดหลักกฎหมายระหว่างประเทศ ประเทศไทยจึงต่อต้านการกระทำของเวียดนามอย่างแข็งขัน

ประเทศไทยและประเทศสมาชิกอาเซียนร่วมมือกันดำเนินการทางการเมืองในเวทีระหว่างประเทศเพื่อต่อต้านคัดค้านการกระทำของเวียดนามและเรียกร้องให้เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชา ได้มีการผลักดันประเด็นปัญหา กัมพูชา เข้าสู่ที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติซึ่งมีมติประณามการกระทำของเวียดนามดังกล่าวโดยได้รับเสียงสนับสนุนเพิ่มขึ้นทุกปี ประเทศไทยและอาเซียนรณรงค์ต่อต้านการดำรงอยู่ของเวียดนามในกัมพูชา ขณะเดียวกันก็ให้การสนับสนุนรัฐบาลกัมพูชาประชาธิปไตยที่ถูกเวียดนามโค่นล้มและช่วยเหลือให้มีการจัดตั้งรัฐบาลผสมเขมร 3 ฝ่าย ประเทศไทยให้การรับรองรัฐบาลผสมของกัมพูชาโดยมองว่ารัฐบาลเฮง สัมรินเป็นเพียงรัฐบาลหุ่นของเวียดนาม และประเทศส่วนใหญ่ในโลกต่างไม่ยอมรับรัฐบาลกัมพูชาที่มีเฮง สัมรินเป็นประธานาธิบดี จะมีก็เพียงสหภาพโซเวียตและประเทศในยุโรปตะวันออกบางประเทศเท่านั้นที่รับรองรัฐบาลเฮง สัมริน ส่วนทวีปเอเชียนอกจากเวียดนามก็มีเพียงประเทศอินเดียที่ให้การรับรองเป็นประเทศแรก⁶⁰

ขณะที่อินเดียและประเทศไทยตลอดจนสมาชิกอาเซียนต่างตระหนักว่าปัญหา กัมพูชา เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพและเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงในภูมิภาค แต่ทั้งสองฝ่ายกลับมีความแตกต่างกันในด้านวิธีการที่จะรักษาสันติภาพและเสถียรภาพในภูมิภาคนี้⁶¹ รัฐบาลอินเดียภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีอินทிர่า คานธี ได้ถอนการรับรองรัฐบาลกัมพูชาประชาธิปไตยของพอลพต และให้การรับรองรัฐบาลสาธารณรัฐกัมพูชาของเฮง สัมริน ในวันที่ 7 กรกฎาคม ค.ศ. 1980 อาจเพราะเนื่องจากอินเดียพิจารณาเพียงแค่อันตรายของรัฐบาลกัมพูชาเท่านั้น

⁵⁹ ธเนศร์ เจริญเมือง, "ปัญหาผู้ลี้ภัยในอินโดจีน," จุลสารชุดเบื้องต้นหลังเหตุการณ์ปัจจุบัน 77 (มิถุนายน 2522): 28.

⁶⁰ ม.ร.ว. เบญจมาภา ไกรฤกษ์, เนาขแมร์, หน้า 241.

⁶¹ K.P. Saksena, Cooperation in Development: Problems and Prospects for India and ASEAN, p. 44.

ซึ่งในความเห็นของอินเดียนีเดียเอง สัมริน ก็คือชาวกัมพูชา และการปกครองของรัฐบาลเอง สัมริน ได้ทำให้ชีวิตของชาวกัมพูชาดีขึ้นกว่าสมัยรัฐบาลพลพต⁶²

การให้การรับรองรัฐบาลเอง สัมริน ของอินเดียนีเดียสร้างความไม่พอใจให้กับประเทศไทยและอาเซียน เนื่องจากอินเดียนีเดียปฏิเสธที่จะทำตามคำขอร้องของอาเซียนที่ให้ประวิงเวลาการรับรอง เช่นนั้นออกไปจนกว่าอาเซียนจะหาทางแก้ปัญหาทางการเมืองเรื่องการแทรกแซงของเวียดนามในภูมิภาคอินโดจีนได้ และโดยหลักการแล้วการที่อินเดียนีเดียรับรองรัฐบาลเอง สัมริน ซึ่งอาเซียนถือว่ามีอำนาจขึ้นมาเพราะการแทรกแซงและการขยายอำนาจของเวียดนาม ย่อมเท่ากับเป็นการยอมรับการแทรกแซงของเวียดนามในกัมพูชาซึ่งเท่ากับการไม่นำพาต่อประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงเช่นประเทศไทยซึ่งจะได้รับความกระทบกระเทือนทางการเมือง การทหาร และความมั่นคงโดยรวมอย่างหนักจากการแทรกแซงของเวียดนาม ยิ่งไปกว่านั้นอาเซียนยังไม่พอใจที่อินเดียนีเดียได้รณรงค์ให้ประเทศอื่นๆ หันมาสนับสนุนรัฐบาลเอง สัมริน มากยิ่งขึ้น⁶³ โดยเฉพาะเมื่อนางอินทิดา คานธี นายกรัฐมนตรีอินเดียนีเดียได้กล่าวพาดพิงว่าทหารไทยได้เข้าไปปฏิบัติการในกัมพูชา เป็นเหตุให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยออกมาตอบโต้แสดงความไม่พอใจ⁶⁴

การที่อินเดียนีเดียรับรองรัฐบาลเอง สัมริน แสดงถึงความแตกต่างระหว่างอินเดียนีเดียกับประเทศไทยทั้งในด้านการพิจารณาประเด็นปัญหาและนโยบายต่อกัมพูชา การดำเนินนโยบายต่างประเทศของอินเดียนีเดียนอกจากจะขัดแย้งกับนโยบายทั่วไปของประเทศไทยและอาเซียนแล้ว การที่อินเดียนีเดียรณรงค์ให้ประเทศอื่นสนับสนุนรัฐบาลเอง สัมริน ยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าอินเดียนีเดียดำเนินนโยบายที่แสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อประเทศไทยและอาเซียนด้วย⁶⁵

นอกจากประเด็นต่างๆ เหล่านี้แล้ว ยังมีสถานการณ์รวมทั้งทำที่และพฤติกรรมต่างๆ หลายประการที่ก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจและความคลางแคลงขึ้นระหว่างประเทศไทยกับอินเดียนีเดีย

⁶² วราจคณา นิพัทธ์สุขกิจ, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอินเดียนีเดีย พ.ศ. 2493-2529," หน้า 69-70.

⁶³ สมเกียรติ อ่อนวิมล, "นโยบายต่างประเทศอินเดียนีเดียต่อเขตอาเซียน," เอเชียปริทัศน์ 2, 2 (มกราคม - มีนาคม 2524): 104-106.

⁶⁴ Leo E. Rose, "India and ASEAN: Much Ado About Not Much," in Economic, Political, and Security Issues in Southeast Asia in the 1980s, eds. Robert A. Scalapino and Jusuf Wanandi (California: Institute of East Asia Studies, University of California, n. d.), pp. 103-104.

⁶⁵ สมเกียรติ อ่อนวิมล, "นโยบายต่างประเทศอินเดียนีเดียต่อเขตอาเซียน," เอเชียปริทัศน์ 2, 2 (มกราคม - มีนาคม 2524): 104-106.

และความแตกต่างบางประการระหว่างประเทศไทยกับอินเดียก็ทำให้ทั้งสองประเทศขาดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันได้ อาทิ

- อินเดียมีความสัมพันธ์อันดีกับสหภาพโซเวียตมาเป็นเวลานาน สหภาพโซเวียตได้ให้ความช่วยเหลือแก่อินเดียทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการทหารมาโดยตลอด โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจนั้นอินเดียเริ่มรับความช่วยเหลือมาตั้งแต่กลางทศวรรษ 1950 อาจกล่าวได้ว่า "อินเดียตกอยู่ในสภาพที่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตอย่างชนิดถอนตัวไม่ขึ้น"⁶⁶ ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันระหว่างอินเดียกับสหภาพโซเวียตตลอดจนการทำสนธิสัญญาสันติภาพ มิตรภาพและความร่วมมือกับสหภาพโซเวียตในปี ค.ศ. 1971 ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับประเทศไทยต้องห่างเหินกันไป เพราะนอกจากไทยจะแสดงจุดยืนว่าเป็นประเทศในฝ่ายโลกเสรี ประเทศไทยยังหวาดระแวงต่อการขยายอิทธิพลของสหภาพโซเวียตในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย
- ความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับสาธารณรัฐประชาชนจีนมีส่วนทำลายความน่าเชื่อถือของหลักปรัชญาศีลซึ่งเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของนโยบายต่างประเทศอินเดีย ในปี ค.ศ. 1954 เมื่อมีการลงนามในสนธิสัญญาข้อตกลงทางการค้าและการติดต่อระหว่างทิเบตของจีนและอินเดีย อินเดียกับสาธารณรัฐประชาชนจีนต่างยอมรับหลักปรัชญาศีล* ซึ่งได้กลายมาเป็นหลักการสำคัญในการประชุมกลุ่มประเทศเอเชียและแอฟริกาที่บันดุง และเป็นหลักการที่อินเดียยึดถือในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ นอกจากนี้อินเดียยังเชื่อว่าหลักปรัชญาศีลจะช่วยสกัดกั้นการแผ่ขยายลัทธิคอมมิวนิสต์และอิทธิพลของสาธารณรัฐประชาชนจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้⁶⁷ อย่างไรก็ตามในปี ค.ศ. 1962 สาธารณรัฐประชาชนจีนกลับรุกล้ำพรมแดนทางเหนือของอินเดียจนนำไปสู่สงครามระหว่างทั้งสองประเทศ เหตุการณ์นี้ไม่เพียงแต่จะส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับสาธารณรัฐประชาชนจีน แต่ยังส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของหลักปรัชญาศีลและทำให้เกิดทรรศนะว่าหลักการนโยบายต่างประเทศของอินเดียไม่สามารถปฏิบัติได้จริง

⁶⁶ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สาขาวิชารัฐศาสตร์, เอกสารการสอนชุดวิชาการเมืองระหว่างประเทศในเอเชีย หน่วยที่ 8-15. พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 701.

* หลักปรัชญาศีลประกอบด้วยหลัก 5 ประการ ได้แก่ การเคารพซึ่งกันและกันในบูรณภาพแห่งดินแดน และอธิปไตย การไม่รุกรานกัน การไม่แทรกแซงกิจการภายในของกันและกัน การยอมรับในความเสมอภาคและส่งเสริมผลประโยชน์ร่วมกัน และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

⁶⁷ D.R. SarDesai, "India: A Balancer Power?" in Southeast Asia Under the New Balance of Power, eds. Sudershan Chawla, Malvin Gurtov and Alian-Gerard Marsot, p. 96-97.

- ในการประชุมบันดุง ค.ศ. 1955 ซึ่งอินเดียได้ประกาศหลักห้าประการแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติหรือหลักปรัชญาศีล สาธารณรัฐประชาชนจีนได้รับเชิญเข้าร่วมการประชุมครั้งนี้ด้วย ทำให้ประเทศไทยที่มีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ไม่พอใจนัก
- การที่อินเดียขยายดินแดนด้วยการผนวกแคว้นไฮเดอราบัด ในปี ค.ศ. 1948 และแคว้นกัว ในปี ค.ศ. 1960 โดยการใช้อำนาจทหาร และการผนวกสิกขิมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอินเดีย ด้วยวิธีการทางการเมือง พฤติกรรมเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อภาพพจน์ของอินเดียที่ประกาศว่าหลักปรัชญาศีลหรือหลักห้าประการแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลักการสำคัญของนโยบายต่างประเทศ
- การที่ประเทศไทยและประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ร่วมกันก่อตั้งอาเซียนขึ้นในปี ค.ศ. 1967 โดยอินเดียมิได้มีส่วนร่วม ส่งผลให้อินเดียซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจในเอเชียได้รู้สึกถูกละเลย
- ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1970 สาธารณรัฐประชาชนจีนได้เข้ามามีบทบาทในการเมืองโลกมากขึ้นและแสดงตนเป็นผู้นำกลุ่มประเทศโลกที่สามทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ⁶⁸ ย่อมสร้างความไม่พอใจให้แก่อินเดียซึ่งมีบทบาทนำในฐานะผู้นำกลุ่มประเทศโลกที่สามมาตั้งแต่ในอดีต และอินเดียกับสาธารณรัฐประชาชนจีนยังมีกรณีพิพาทกันในหลายประเด็นและยังคงเคยทำสงครามกันในปี ค.ศ. 1962 เมื่อประเทศไทยฟื้นฟูความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีนในทศวรรษ 1970 และได้พยายามแก้ไขปัญหามลพิษในทิศทางเดียวกัน จึงมีส่วนส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดีย
- แนวทางการพัฒนาของประเทศไทยกับอินเดียมีความแตกต่างกัน ขณะที่ประเทศไทยดำเนินการพัฒนาประเทศตามแนวทางทุนนิยม มีระบบเศรษฐกิจเปิดและมีการบูรณาการเศรษฐกิจของประเทศเข้ากับเศรษฐกิจโลก อินเดียซึ่งเป็นประเทศประชาธิปไตยที่ใหญ่ที่สุดในโลกกลับมีระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม มีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่มีสหภาพโซเวียตเป็นต้นแบบ อินเดียจึงมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับประเทศอื่นๆ ค่อนข้างจำกัด และส่วนใหญ่จะเป็นความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตและกลุ่มประเทศสังคมนิยม รวมทั้งประเทศในภูมิภาค

⁶⁸ อภิญา รัตนมงคลมาศ, “ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมหาอำนาจหลังสงครามเย็น,” ใน ประเทศไทยมุ่งเข้าสู่ศตวรรษที่ 21: ประเด็นสำคัญในนโยบายสาธารณะและต่างประเทศของประเทศไทยในทศวรรษหน้า, อภิญา รัตนมงคลมาศ และฐิตินันท์ พงษ์สุทธิรักษ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: พีเพรส, 2537), หน้า 86-87.

สรุปภาพรวมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียตั้งแต่ ค.ศ. 1947-1985

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในดินแดนซึ่งเป็นที่ตั้งของประเทศไทยและอินเดียในปัจจุบัน เป็นความสัมพันธ์ที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณก่อนที่ทั้งสองจะมีสถานะเป็นรัฐชาติเช่นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างกันกลับหยุดชะงักลงในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เมื่ออินเดียตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียยุคปัจจุบันเริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่งเมื่อทั้งสองประเทศได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการในระดับอัครราชทูตเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม ค.ศ. 1947 และต่อมาได้ยกระดับความสัมพันธ์เป็นระดับเอกอัครราชทูตเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม ค.ศ. 1951

ความเห็นอกเห็นใจระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในระยะแรกที่ได้สถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างกันน่าจะช่วยให้ความสัมพันธ์ดำเนินไปอย่างสร้างสรรค์ แต่อย่างไรก็ตามในระยะที่สงครามโลกครั้งที่ 2 เพิ่งยุติ ทั้งประเทศไทยและอินเดียต่างต้องปรับตัว โดยเฉพาะอินเดียที่เพิ่งได้รับเอกราชจากอังกฤษเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1947 อินเดียต้องเผชิญกับปัญหาภายในประเทศนานาประการและปัญหาจลาจลในอนุภูมิภาคซึ่งมีส่วนทำให้อินเดียมุ่งเน้นให้ความสนใจต่อการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและการให้ความสำคัญต่อการฟื้นฟูและพัฒนาประเทศในทุกๆ ด้าน ยิ่งไปกว่านั้นการที่อินเดียดำเนินนโยบายต่างๆ รวมทั้งนโยบายต่างประเทศตามปรัชญาของอินเดียเองยังมีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียเห็นห่างและปราศจากการร่วมมือกัน

การสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศสู่ยุคสงครามเย็นที่มีการแข่งขันทางอุดมการณ์ที่นำไปสู่การแข่งขันทางการเมืองและการทหาร เกิดความแตกแยกขึ้นเมื่อประเทศต่าง ๆ แบ่งออกเป็นฝ่ายโลกเสรีกับฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ และต่อมาก็มีประเทศกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันเป็นขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด บรรยากาครระหว่างประเทศในยุคสงครามเย็นที่มีความตึงเครียดสูงเช่นนี้ส่งผลต่อการกำหนดนโยบายและการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดีย

ถึงแม้ว่าจะไม่เคยปรากฏว่ามีกรณีพิพาทรุนแรงระหว่างประเทศไทยกับอินเดีย แต่พฤติกรรมและท่าทีของประเทศไทยกับอินเดียโดยเฉพาะการให้การสนับสนุนมหาอำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในสงครามเย็นมักจะขัดแย้งกัน ประเทศไทยกับอินเดียมีทรรคนะต่อประเด็นต่างๆ แตกต่างกัน ทั้งปัญหาในระดับระหว่างประเทศและในภูมิภาคต่างๆ โดยเฉพาะทรรคนะที่ขัดแย้งแตกต่างกันในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยสรุปแล้วประเด็นทางการเมืองที่ประเทศไทยกับอินเดียมีทรรคนะและจุดยืนที่แตกต่างขัดแย้งกันได้ส่งผลบั่นทอนความสัมพันธ์ทางการทูตตลอดจนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่าง

ประเทศไทยกับอินเดียตกต่ำลงมากอันนำไปสู่การละลายและห่างเหินกันตลอดระยะเวลาที่สงครามเย็นยังมีความตึงเครียดรุนแรง

พัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียในระหว่าง ค.ศ. 1985-1988

ในกลางทศวรรษ 1980 เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบระหว่างประเทศหลายประการซึ่งส่งผลต่อสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมหาอำนาจ ความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกา กับสหภาพโซเวียตที่ตึงเครียดมากขึ้นจนกล่าวได้ว่าทั้งสองฝ่ายอยู่ในช่วงของการเผชิญหน้าอย่างระมัดระวัง⁶⁹ ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1970 เริ่มคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น ในช่วงปี ค.ศ. 1984-1985 เป็นช่วงที่ปรากฏการปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตอย่างชัดเจน อาทิ มีการปรับปรุงความตกลงติดต่อสายตรงระหว่างผู้นำของทั้งสองประเทศ มีความพยายามเกี่ยวกับการเจรจาเพื่อควบคุมอาวุธ เป็นต้น และในปี ค.ศ. 1985 ยังมีการประชุมสุดยอดระหว่างประธานาธิบดีเรแกนกับนายกรัฐมนตรีอินเดรา กานด์กี

นอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตแล้ว ยังมีการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยทั้งสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตได้ดำเนินการฟื้นฟูและพัฒนาความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีน นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจและเป็นผู้นำประเทศฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์กับประเทศอื่นๆ ก็มีการเปลี่ยนแปลงด้วย กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับประเทศยุโรปตะวันออกมีลักษณะผ่อนคลายมากขึ้น และสหภาพโซเวียตได้เริ่มลดความช่วยเหลือที่เคยให้แก่ประเทศต่างๆ ลง

นอกจากจะมีการปรับท่าทีของประเทศมหาอำนาจแล้ว ประเทศอื่นๆ ก็ตระหนักถึงสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศตั้งแต่กลางทศวรรษ 1980 ส่งผลกระทบต่อนานาประเทศ และก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนนโยบายและพฤติกรรมในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทั้งไทยและอินเดียก็ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศนี้ด้วยเช่นกัน โดยความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียเริ่มมีโอกาสและแนวโน้มดีขึ้นตั้งแต่กลางทศวรรษ 1980

⁶⁹ โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับช่วงแห่งการเผชิญหน้าอย่างระมัดระวังระหว่างสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตใน สมพงษ์ ชูมาก, *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยุคปัจจุบัน (ทศวรรษ 1990 และแนวโน้ม)*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 265-270.

การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศโดยเฉพาะการที่สหภาพโซเวียตลดการให้ความช่วยเหลือแก่ต่างประเทศลง นอกจากจะส่งผลกระทบต่อประเทศสังคมนิยมหลายๆประเทศแล้วยังส่งผลกระทบต่ออินเดียด้วย เพราะแม้ว่าอินเดียจะเป็นประเทศที่มีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย แต่อินเดียกลับมีระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม โดยนายกรัฐมนตรีเียวหาราล เนห์รูเคยกล่าวไว้ว่า “เรายืนหยัดเพื่อประชาธิปไตยและเพื่อสังคมนิยม”⁷⁰ ทั้งนี้ลักษณะ “สังคมนิยม” ของนายกรัฐมนตรีเนห์รูนั้นให้ความสำคัญต่อการยกระดับรายได้มากกว่าประเด็นเรื่องความขัดแย้งระหว่างชนชั้น (class conflict)⁷¹ การที่อินเดียเลือกดำเนินนโยบายเศรษฐกิจตามแนวทางสังคมนิยมส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่อินเดียต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมและการล่าอาณานิคม (opposition to Imperialism and Colonialism) จึงส่งผลให้อินเดียพิจารณาว่าระบบเศรษฐกิจของอินเดียควรเป็นอิสระจากการแทรกแซงโดยต่างชาติและการครอบงำของจักรวรรดินิยม⁷² กอปรกับเียวหาราล เนห์รูซึ่งเป็นผู้นำพรรคคองเกรสและได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนแรกภายหลังจากอินเดียได้รับเอกราชมีความชื่นชมที่สหภาพโซเวียตสามารถนำเอาระบบสังคมนิยมมาใช้อย่างได้ผล จนก่อให้เกิดการพัฒนาขึ้นโดยทั่วไปในสหภาพโซเวียต⁷³ ทั้งนี้อินเดียเริ่มได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจจากสหภาพโซเวียตมาตั้งแต่ ค.ศ. 1955⁷⁴ อินเดียพึ่งพาความช่วยเหลือจากต่างประเทศอย่างมากในการพัฒนาประเทศและอินเดียยังมีความผูกพันทางเศรษฐกิจอย่างมากกับสหภาพโซเวียตและกลุ่มประเทศยุโรปตะวันออก

แผนพัฒนาเศรษฐกิจระยะ 5 ปีของอินเดียซึ่งได้นำเค้าโครงมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจของสหภาพโซเวียตที่มีลักษณะเน้นการพึ่งตนเองและเป็นไปตามแนวทางสังคมนิยม มีการวางแผนจากส่วนกลาง มีนโยบายที่จะป้องกันการแข่งขันจากภายนอก อีกทั้งรัฐบาลยังผูกขาดกิจการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานนั้น ไม่สามารถแก้ไขปัญหทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำในสังคมให้หมดไปได้ อินเดียจึงเริ่มมีการปรับเปลี่ยนแผนพัฒนาเศรษฐกิจระยะ 5 ปีซึ่งเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศอย่างค่อยเป็นค่อยไป อาทิ ในช่วงต้นทศวรรษ 1980 ซึ่งตรงกับยุครัฐบาลนางอินทิรา คานธี ก็เริ่มมีการกล่าวถึงการส่งเสริมการส่งออก ความพยายามในการปรับเปลี่ยนปรากฏชัดในสมัย

⁷⁰ Stanley Wolpert, *India* (California: University of California Press, 1991), p. 225.

⁷¹ Ibid., p. 206.

⁷² Ibid., p. 224.

⁷³ Nirmala Joshi, *Foundation of India-Soviet Relations* (New Delhi: Radiant Publishers, 1975), pp. 163-168.

⁷⁴ Vijay Sen Budharaj, "India and the Soviet Union," in *India's Foreign Policy: studies in continuity and change*. Bimal Prasad, ed. (New Delhi: Vikas, 1979), p. 326.

นายกรัฐมนตรีราจีฟ คานธี (Rajiv Gandhi) ที่เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอินเดียในปี ค.ศ. 1985 ในยุคนั้นอินเดียเริ่มมีแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจของประเทศที่จะมีลักษณะเป็นแบบเสรีนิยมมากกว่าสังคมนิยม แผนพัฒนาระยะ 5 ปีแผนที่ 7 ของอินเดียที่ประกาศใช้ในปี ค.ศ. 1985 ก็มีแนวคิดเกี่ยวกับการเปิดสู่ตลาดโลกมากขึ้น ในแผนพัฒนาฉบับนี้ เน้นการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้พัฒนาอุตสาหกรรมและคุณภาพสินค้าส่งออกให้สามารถแข่งขันกับนานาชาติได้ มีการส่งเสริมการลงทุนของภาคอุตสาหกรรมและการลงทุนจากต่างประเทศ และยังมีความพยายามผ่อนคลายนโยบายระเบียบและอำนาจควบคุมในการส่งออกอีกด้วย โดยที่ในอดีตนั้นอินเดียมีกฎระเบียบด้านการค้าระหว่างประเทศค่อนข้างเคร่งครัด โดยเฉพาะมีการจำกัดการนำเข้าจากต่างประเทศ แม้ว่าแนวคิดเรื่องการปฏิรูปเศรษฐกิจในยุคนี้นี้ยังถูกคัดค้านจากหลายๆฝ่าย แต่สัญญาณการเปลี่ยนแปลงในอินเดียที่มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายสู่แนวทางเสรีนิยม เริ่มเปิดสู่เศรษฐกิจโลกและเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศมากขึ้นนี้แสดงให้เห็นโอกาสและช่องทางสำหรับประเทศไทย ในการที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ในด้านต่างๆกับอินเดียในอนาคต โดยเฉพาะด้านความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจซึ่งแม้ในอดีตจะมีมูลค่าการค้าระหว่างกันค่อนข้างต่ำแต่ก็นับได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง

ประเทศไทยเองก็มีความต้องการฟื้นฟูความสัมพันธ์กับอินเดียที่ห่างเหินมาเป็นเวลานาน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียเริ่มมีแนวโน้มที่ดีขึ้นเมื่อพลอากาศเอกสิทธิ เศวตศิลา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยเดินทางเยือนอินเดียในปี ค.ศ. 1985 และทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่าจะมีให้ปัญหาที่พหุเป็นอุปสรรคในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกัน ความเห็นชอบร่วมกันนี้เป็นสัญญาณอันดีในความต้องการจะพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียต่อไป

ต่อมา นายราจีฟ คานธี นายกรัฐมนตรีอินเดียเดินทางมาเยือนไทยอย่างเป็นทางการระหว่างวันที่ 18-20 ตุลาคม ค.ศ. 1986 นับเป็นการเยือนระดับนายกรัฐมนตรีครั้งแรกของทั้งสองประเทศ และนับเป็นก้าวแรกของอินเดียในการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดีย ในการเดินทางเยือนครั้งนี้ได้มีการจัดทำบันทึกความเข้าใจเรื่องการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมทางการค้า และในระหว่างวันที่ 21-22 ธันวาคมปีเดียวกัน นาย Narayan Datt Tiwari รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอินเดียได้เดินทางมาเยือนประเทศไทยและได้พบปะหารือกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย

ในปีถัดมาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียก็พัฒนาขึ้นอีกระดับหนึ่งเมื่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนอินเดียในระหว่างวันที่ 10-28 มีนาคม ค.ศ. 1987 ในฐานะอาคันตุกะของรองประธานาธิบดีอินเดีย ซึ่งการเสด็จพระราชดำเนินเยือนอินเดียครั้งนี้ นับเป็นการเยือนในระดับพระราชวงศ์เป็นครั้งแรก

ในช่วงครึ่งแรกของทศวรรษ 1980 ปรากฏสัญญาณการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์การเมืองโลกที่ดีขึ้น ความตึงเครียดและการเผชิญหน้าระหว่างประเทศมหาอำนาจทั้งสอง คือ สหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตเริ่มลดลง และมีการปรับความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียต โดยมีการติดต่อพบปะหารือระหว่างผู้นำระดับสูงของทั้งสองประเทศและมีความพยายามจัดทำความตกลงควบคุมอาวุธฉบับใหม่ การผ่อนคลายความตึงเครียดของสงครามเย็นและการปรับท่าทีของประเทศมหาอำนาจทำให้สภาพแวดล้อมระหว่างประเทศเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นนี้เป็นโอกาสอันดีสำหรับประเทศต่างๆ ที่มีความแตกต่างกันทางอุดมการณ์ทางการเมืองในระหว่างสงครามเย็นจะได้สถาปนาหรือปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่นเดียวกับที่เป็นโอกาสอันดีสำหรับประเทศไทยกับอินเดียในการกระชับและฟื้นฟูความสัมพันธ์กัน

ตั้งแต่กลางทศวรรษ 1980 สภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่มีแนวโน้มของความร่วมมือระหว่างมหาอำนาจมีส่วนเพิ่มโอกาสเกื้อกูลต่อการปรับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียที่เคยห่างเหินกันมาตลอดระยะเวลาที่สงครามเย็นยังคงตึงเครียด ส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับอินเดียตั้งแต่ ค.ศ. 1985 เพิ่มมากขึ้นและมีแนวโน้มดีในอันที่จะขยายความสัมพันธ์ด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางการเมือง ความสัมพันธ์ทางการค้า หรือกระทั่งความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม

การแลกเปลี่ยนการเยือนในระดับต่างๆ ระหว่างประเทศไทยกับอินเดียที่เพิ่มขึ้นตั้งแต่กลางทศวรรษ 1980 โดยเฉพาะการเสด็จพระราชดำเนินเยือนของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งเป็นการเสด็จพระราชดำเนินเยือนอินเดียครั้งแรกในระดับพระราชวงศ์ และการมาเยือนของนายกรัฐมนตรีราจีฟซึ่งเป็นการเยือนระดับหัวหน้ารัฐบาลครั้งแรก เป็นสัญลักษณ์สำคัญของการเพิ่มพูนความสัมพันธ์อันดีทางการทูตและการเมืองระหว่างทั้งสองประเทศ และการที่นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี และเจ้าหน้าที่ระดับสูงของทั้งสองฝ่ายมีโอกาสได้อภิปรายเกี่ยวกับประเด็นด้านการเมืองและความมั่นคงมีส่วนช่วยลดปัญหาความคลางแคลงระหว่างประเทศไทยกับอินเดียได้มาก